

Başvuru: 22.10.2020

Kabul: 04.12.2020

Atıf: Erkurt, Gökhan Şefik. "Ingeborg Bachmann'ın Şiirlerinde Heidegger ve Wittgenstein Felsefelerinin İzlekleri". *Temaşa Felsefe Dergisi* 14 (2020): 176-200.

Ingeborg Bachmann'ın Şiirlerinde Heidegger ve Wittgenstein Felsefelerinin İzlekleri

Gökhan Şefik Erkurt¹

ORCID: 0000-0002-6826-7970

Öz

Kültürel dünyanın en önemli dinamiklerinden biri olan edebiyat, felsefi anlamda ele alınıp yorumlandığında sadece sanat sahası olmakla kalmayıp bir düşünce sahasına dönüşür. Edebiyat eserini üreten sanatçının düşünceleri, felsefe ile olan bilimsel bağı, eserin yazıldığı dönem ve şartlar bu yorumlamada çıkış noktaları olabilir. Alman edebiyatı tarihinde felsefe ile bağı olan birçok yazar ve şaire rastlanır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemli yazar ve şairlerinden biri olan Ingeborg Bachmann da felsefe ile doğrudan bağı olan bir edebiyatçıdır. Bachmann, şiirlerinde insanın varoluşuna, dil ile varoluş arasındaki bağıntıya, var olmanın ve varlığın sıkıntısına kendi düşünce dünyasının gelişim süreçlerinden izler taşıyan öznel diliyle değinir. Bu makalede Bachmann'ın temel yaşam düşüncesini oluşturan yaşam şartları, kültürel alan, yaşadıkları, insan ilişkileri, eğitimi dikkate alınarak şiirlerinde Wittgenstein ve Heidegger felsefelerine yönelimlerinin gözlemlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacına yönelik olarak Bachmann'ın şiirlerinde, Wittgenstein'in dil felsefesi ile Heidegger'in varlık (Sein) üzerine olan düşüncelerinin izleri sürülmüş ve eklektik bir yaklaşım sergilenerek edebiyat bilim alanındaki Felsefeye Dayalı İnceleme ve Pozitivist İnceleme yöntemleriyle yorumlanmıştır. Şiirlerinde, Heidegger ve Wittgenstein'in düşüncelerinden izlerin olduğu gözlemlenmiştir. Bachmann'ın, insanın var olma ve düşünme süreçlerini; kendi dilsel varlığı ve nesnel dünya aracılığıyla tanımlamaya çalıştığı yönünde kanaate varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ingeborg Bachmann, Heidegger, Wittgenstein, Varlık, Dil Felsefesi, Şiir.

Threads of Heidegger and Wittgenstein's Philosophy in Ingeborg Bachmann's Poems

Abstract

Literature, as one of the most prominent dynamics of world of culture, when philosophically handled and interpreted turns to a field of thinking, ceasing to be a field just for art. Literary artist's views, his/her scientific affinity with philosophy, the period in which a work was written and the conditions that shaped it can make the starting points in interpreting the oeuvre. German Literature has many writers and poets who have connections with philosophy. An eminent post-World War II writer and poet Ingeborg Bachmann is a literary figure who has close connection with philosophy. With a peculiar diction bearing traces from her own evolution Bachmann in her poems touches on human existence, connection between language and existence, and problems of existence. Taking the conditions of life that makes up the foundation of her outlook, cultural field, her experiences and relations with other people into consideration; this research has aimed at observing her disposition in her poems to Heidegger and Wittgenstein. In line with the objective of this study, Wittgenstein's Language Philosophy and Heidegger's Being (Sein) have been traced in Bachmann's poems and by the application of eclectic approach, namely Philosophy Based Examination and Positivist Examination, her poems have been interpreted. In her poems we have detected that they include traces from Heidegger and Wittgenstein's views. We have reached the conclusion that by means of her own linguistic existence and the world of objects Bachmann attempts to define man's existence and cogitation process.

Keywords: Ingeborg Bachmann, Heidegger, Wittgenstein, Being (Sein), Language Philosophy, Poem.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü. erkurt@adu.edu.tr

Giriş

Bu makalede doktorasını felsefe alanında tamamlamış ve Alman edebiyatının dünyaca bilinen ve yapıtları birçok dile çevrilmiş olan Avusturyalı Ingeborg Bachmann'ın (1926-1973) şiirlerinde felsefi yönelimleri ve etkilenimlerinin izleri sürülmüştür. Amaç vazgeçilmezliği savunulan çağın disiplinlerarası anlayışıyla, edebiyat inceleme yöntemleri çerçevesinde yazar-metin-içerik ilişkisi üzerinden edebiyat metinlerinde felsefe izleklerini gözlemlemek, bunları dil ve düşüncenin varlık kanıtları olan satır veya dizeleri üzerinde göstermektir. Öz olarak felsefenin dil ile olan bağlantısının üzerinden edebiyat ve felsefe alanlarını kapsayacak olan disiplinlerarası bir çalışmayla Martin Heidegger (1889-1976) ve Ludwig Josef Johann Wittgenstein'in (1889-1951) düşüncelerinin Ingeborg Bachmann'ın sanatsal yaratı dünyasına düşen gölgelerinin tespiti amaçlanmıştır. Bachmann'ın bir nevi varlık çılgılığı olarak gördüğümüz şiirlerinde, uzun yıllar düşünceleriyle ilgilendiği ve üzerlerinde yükseköğrenim düzeyinde eğitim gördüğü Wittgenstein ve Heidegger felsefelerinin etkisinin olup olmadığı, varsa da bunların şairin dili aracılığıyla nasıl dile getirildiği edebiyat biliminin yöntemleri doğrultusunda yorumlanacaktır.

Disiplinlerarası gözlem anlayışıyla yapılan bu çalışmada eklektik bir yaklaşım benimsenmiş ve bu amaçla yazarın yaşantısı, deneyimleri göz önüne alınarak Pozitivist İnceleme Yöntemi, ilgili metinlerde felsefi düşüncelerin yansımalarını gözlemleyebilmek için Felsefeye Dayalı İnceleme Yöntemi² kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, edebi eserin yazarın bilinçsiz eğilimine dayandığı ilkesinden yararlanmak adına Yorumlayıcı İnceleme Yöntemi (Hermeneutik)³ aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Edebiyatın tarihsel anlamda felsefe ile ilişkisine dair kesin bir tarih verilemese de mütefekkir Cemil Meriç'in (1916-1987) edebiyatın tarihi ile ilgili söyledikleri bu konuda fikir verir niteliktedir. Meriç, edebiyatın tarihinin Eski Yunan'dan başlatılabileceğini söylerken bunun nedeninin de somut delillere ancak o zamanın kaynaklarında ulaşılabilmesini gösterir. Edebiyatın tarihinden bahsederken, o dönem gerçekleşen edebiyat derslerinde felsefi tartışma ve yaklaşımların olduğundan bahseder.⁴ Anlaşılacağı üzere felsefe ile edebiyatın ilişkisi insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü edebiyat, insan düşüncesinin sonucu olarak ortaya çıkar ve düşünce ile karşılıklı olarak birbirini var eden dil aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu karşılıklı ilişki aynı zamanda hem dil hem düşünce adına varoluşlarına dair kanıt niteliğindedir. Edebiyat, düşüncenin var ettiği ve yine kendisini bilindir kılma aracı olan dili ana malzeme⁵ olarak kullanan bir insani üretim alanıdır. Bu alanda üretilen her bir ürün yine düşünce ve dil aracılığıyla tenkit edilir. Bu hususta da Meriç, edebiyatın tarihi ile edebiyat tenkitinin aynı anda başladığını, farklı işlevleri olduğunu belirtir. İlk yazarın, ilk eserini bitirdiği an karşısında eleştirmeni bulduğunu bildiren Meriç, düşüncenin üzerine düşünmeye, söylenenin üzerine söylemeye dikkat çeker.⁶

Bu noktadan hareketle edebiyat alanına giren her metnin okunduğu andan itibaren tenkit edilmeye başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tenkit, bilinçli bilinçsiz metnin birincil okuru tarafından başlatılacağı gibi tenkitin özelliği de amacına ve ölçütlerine göre sınıflandırılabilir. Her bir okur, metni kendi amacı ve bilgisi ölçüsünde değerlendirir ve eleştirir. Edebiyat alanında kabul edilmiş ölçütlere göre yapı, içerik

² Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 86-88.

³ Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, 90.

⁴ Cemil Meriç, *Kırk Ambar, Rümuz-ul Edep* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 383-385.

⁵ Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016), 9.

⁶ Meriç, *Kırk Ambar, Rümuz-ul Edep*, 443.

ve etki hususları dikkate alınarak yapılabilecek eleştirilerin yanı sıra metnin dışına çıkılarak yazarı, dönemi okur kitlesi gibi farklı unsurlar ile bağlantısı da eleştirinin odak noktasını oluşturabilir.

1. Edebiyatçı Yönüyle Bachmann

1926 yılında Avusturya'nın Klagenfurt şehrinde dünyaya gelen; yazar, şair, dramaturg, oyun yazarı Ingeborg Bachmann edebiyata olan ilgisinin çocuk yaşta şiirle çok derinden hissederek başladığını belirtir. Yaşıtlarının oyunlar oynayıp, boyamalar yaptığı dönemde şiirler yazan bir çocuk olduğunu ifade eden Ingeborg Bachmann, bu itici gücün kendinden kaynaklandığını ve düşüncelerinde nicelik bakımından yetişkinlik döneminden aşağı kalır yanının olmadığını iddia eder. Yazma dürtüsünün bilinçli bir şekilde olmadığını, insanın bunu düşünerek yapamayacağını dile getirir. Çocukluğunda şiir yazmanın kendisini mutlu ettiğini, şiir yazmaya daha fazla vakit ayırabilmek için ödevlerini aceleyle yapıp sanki devam ediyormuş gibi davrandığını ama aslında şiir yazdığını itiraf eder.⁷

Yazarın, gerçek anlamda birikimlerinin temelinde gençlik yılları olduğunu belirten Bachmann'a göre çocukluk ve gençlik yıllarındaki saf görüş yazar adına sonradan meyvesini verecektir. Edebiyat anlamında yazma eyleminin deneyimler sonucu bir düzene oturduğunu savunur ve kompozisyonun önemine dikkat çeker. Ona göre her şey dilsel bağlamda birbirine kenetlidir. Anlaşıyor ki, Bachmann'a göre dilsel bir bütünlük olan metin tıpkı dünyadaki tüm nesnelere gibi birbirine bağlıdır ve bu bağlantıyı sözsel olarak da kurmak, düzenlemek gerekir. Bachmann, metnin herhangi bir parçasının anlamlandırılmasının yolunu diğer parçaların üzerinden yapılması olduğunu söyler.⁸

Ingeborg Bachmann'ın edebiyat anlayışı adına dile getirdiği her şeyin birbiriyle bağlantılı olma fikrini, kendi edebi ve özel yaşamı ile edebi kişiliğinde de gözlemlemek mümkündür. Sözcük ve dilsel bağlamda inandığı birbirine kenetlenmiş ve bağlantılı olma durumu Bachmann'ın edebiyat alanında yaptığı çeşitlikle de eserlerinde dil aracılığıyla ifade ettikleriyle de kendini göstermektedir. Edebiyatın her türünde eserler veren sanatçı, sahne sanatlarından müzikal eserlere kadar çoklu alanda üretim yaparak insan ürünü sanat türlerinin birbirleriyle bağlantısını ortaya koymuştur. Birbirinden ayrılmaz görünen bir edebiyat ürün yelpazesine sahip olduğu konusunda, Bachmann'ın birçok eserini ve neredeyse bütün şiirlerini Türkçeye çevirmiş olan edebî çevirmen ve yazar Ahmet Cemal (1942-2017), onun edebiyat dünyasını şiir, roman, öykü gibi türlere ayırmayacağına işaret eder. Bachmann'ın şiir dünyasının ayrı olarak ele alınmasının doğru olmadığını bunun bütün şair/yazarlar için geçerli olacağını savunur. Şiirin yanı sıra roman, öykü, deneme ve oyun dallarında eser veren, üreten sanatçıların tek bir tür eserleri ile değerlendirilmesinin doğru bir değerlendirme olamayacağını belirtir. Bachmann'ın metinleri arasında atıfların, birbirleriyle bağlantıların olduğuna işaret eden Cemal'e göre bu kenetlenmişlikler türler arasında da görülebilir. Bachmann'ın bir öyküsünde dile getirilen bir duygunun kaynağının kendisinde olduğuna ve bu duygunun başka tür bir metinde devam edeceğine inandığını söyler. Metinleri bu anlamda incelemenin mümkün fakat sanatçının dünyasını ayırma götürmenin doğru olmadığına vurgu yapmanın doğruluğuna inandığını ifade eder. Cemal'in değindiği bir diğer konu Bachmann'ın şairliğidir. Ona göre Bachmann, yarattığı şiirin nerede başlayıp bittiğinin anlaşılamayacağı bir şairdir. İlk şairlik yıllarından ömrünün sonuna kadar dilsel kurguyu, dilin kendisini şairlik ve yazarlık

⁷ Ingeborg Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, çev. Ahmet Cemal (İstanbul: Metis Yayınları, 1998), 151-160.

⁸ Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, 146.

uğraşının en öncül unsuru olarak saydığını bunun temelinde de Wittgenstein'in dil felsefesine duyduğu ilginin yattığını savunur.⁹

Bachmann'ın dilin önemine, kalıcılığına olan inancı dil adına çaba sarf edilen emekten ötürüdür.¹⁰ Ahmet Cemalin aktardıklarına göre, Bachmann'ın söyledikleri bu düşünceyi destekler niteliktedir: "...yazma eylemi sırasında anlamlı olan tek bir çaba vardır: Dil adına ortaya konan çaba. Dün de bugün de yarın da, dildedir. Bir yazarın dili kalıcı olmaz ise, o yazarın söyledikleri de kalıcı olamaz."¹¹ Bu aşamada Bachmann'ın dil ile var olmak arasındaki ilişkiye bakışını felsefi bakımdan anlamlandırmak adına Heidegger'in; "dil Varlığın evidir"¹² deyişini ve şiirin de varlığın evi olan dil içerisinde ifade edildiğini hatırlamak yerinde olacaktır. Heidegger'e göre felsefi ve derin düşünce şiirseldir çünkü şiir bir tür düşünmedir.¹³

Anlaşılabileceği üzere Bachmann edebi kişiliğini, eserlerini hatta varlığını dilin kendisi, dilin düzeni, bütünlüğü ve sağlamlığı üzerine kurmuştur. Edebiyata bakış açısı ve edebi kişiliği sanatsal bir temelden çok dilsel ve felsefi bir temele dayanmaktadır. Bachmann, şiir yazmayı bir dönem bırakmış ve bunun nedenini istediği her an şiir yazabileceği kuşkusunu duyması sonucu kendisini sorgulaması olarak göstermiştir. Bu sorguda vardığı sonuç ona göre asıl olanın şiir yazmaya kendisini zorunlu hissetmesi gerektiği, bunun sıkıntısını ve kaygısını hissetmesi gerektiğidir.¹⁴

Dış dünyada dili aracılığıyla var olma kavgası veren bir şair olarak varoluşunun çılgınlığı ve kanıtı olan dilsel ürünü için kaygıyı önkoşul kabul etmesi, Heidegger felsefesindeki kaygı kavramını akla getirebilir. Bilindiği gibi Heidegger, bir aydınlanma hadisesi olarak gördüğü kaygı (endişe) deneyimini kişinin varlığını değerlendirebileceği bir durum şeklinde yorumlar.¹⁵ Ona göre *kaygı*, kendini kendi varlığı içinde anlayarak varlıkla ilişkilenen bir varolan¹⁶ Dasein'in¹⁷ varoluş tarzlarından biridir ve gelecekle ilgili tasarımı durumu gibi her şeye kaygı içerisinde yaklaşır. Kaygı, Heidegger'e göre Dasein'in potansiyelinin farkına varmasını ve ortaya çıkarmasını sağlayan zihinsel bir durumdur.¹⁸

Bachmann'ın şiire ara verişi üzerine dile getirmiş olduğu kaygı ve beklenen zorunlu hissetme durumları düşünüldüğünde, dış dünyada var olan her şeyin ötesinde kendi varlık durumunu ortaya koyma aracı belki de kanıtı olan şiir yazma eylemi için potansiyelinin yeniden oluşmasını beklediği söylenebilir. Bir çeşit yenilenme belki de zor bir aşamayı geçmek için beynin tüm vücuda adrenalin salgılaması sırasında hâkim olan heyecan durumu gibi.

⁹ Ingeborg Bachmann, *Toplu Şiirler*, çev. Ahmet Cemal (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), 9-10.

¹⁰ Ingeborg Bachmann, "Wir müssen wahre Sätze finden", in *Gespräche und Interviews*, ed. Koschel & Weidebaum (München: Piper & Co Verlag, 1983), 11.

¹¹ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 12.

¹² Martin Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, çev. Doğan Özlem (İstanbul: AFA Felsefe Yazıları Ansiklopedisi, 1997), 14.

¹³ Martin Heidegger, *On The Way to Language*, çev. Peter D. Hertz (New York: Harper & Row, 1982), 63, 135-136.

¹⁴ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 11-12.

¹⁵ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 284.

¹⁶ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 53.

¹⁷ Bazı felsefeciler tarafından "Oradavarlık" şeklinde Türkçeleştirilmiş olan "Dasein" kavramı bu yazıda Almanca aslıyla kullanılacaktır. "Oradavarlık" için bkz. "Örsan K. Öymen, "Heidegger Üzerine Düşünceler", *Felsefi Düşün-Akademik Felsefe Dergisi* 8 (2017): 419.

¹⁸ Öymen, "Heidegger Üzerine Düşünceler", 419-420.

Bu tutumunun hatırlattığı bir diğer filozof da Ludwig Wittgenstein'dir. Avusturyalı filozofun “söylenecek şeyin tükendiği yerde” susulması gerektiğini öne süren görüşüne¹⁹ benzer bir tutum sergilemesi hayata bakışının yanı sıra varlığının görülmesini sağladığı saha olan edebiyat alanında da felsefi düşünceler ile hareket ettiğini gösterir. Popüler olanı vermek yerine, “şiir yazmadan yaşanamayacaksa ancak o zaman şiir yazılmalıdır”²⁰ düşüncesiyle kendisinin birçok edebiyatçı ve şairden ayrı tutulmasına zemin hazırlar. Bachmann'ın bu düşüncesi ve tutumu, bu makalenin, şairin felsefi yönünün güçlü ve varlık sahasının “dil ve şiir” olduğu yönündeki görüşlerini güçlendirmektedir.

2. Felsefeci Yönüyle Bachmann

Ingeborg Bachmann, 1945 yılında başladığı yükseköğrenimine Innsbruck Üniversitesinde başlar. Graz Üniversitesinde ve Viyana Üniversitesinde devam ettirdiği eğitim sürecinde Alman edebiyatı, hukuk, psikoloji ve felsefe okur. Viyana Üniversitesinde devam ettirdiği eğitim sürecinde Alman edebiyatı, hukuk ve psikolojinin yanı sıra felsefe öğrenimini de dört yıl boyunca sürdürür. Felsefe alanında kapsamlı bir öğrenim gören Bachmann, Avusturyalı filozof Victor Kraft'ın (1880-1975) yanında 1949 yılının sonunda doktora eğitimini Heidegger'in varoluş felsefesi üzerine analiz ve eleştiri içerikli *Die kritische Aufnahme der Existenzphilosophie Martin Heideggers* (Martin Heidegger'in Varoluşçuluk Felsefesinin Eleştirel İncelemesi) başlıklı teziyle tamamlar.²¹ Tezinde, Heidegger'in felsefesine sanatsal ve entelektüel anlamda eleştirel yaklaşımında Wittgenstein'in dil eleştirilerinden ve doktora danışmanı Kraft'ın düşüncelerinden etkilenmesiyle şekillenen entelektüel yapısı vardır.²²

Bachmann tezinde varoluş felsefesinin söz konusu olduğu temel deneyimlerin, aslında bir şekilde insanda canlı olarak bulunduğunu belirtir. Tez, Bachmann'ın erken dönemdeki kendi düşünceleri ve yazılarıyla ilgilidir. Metinde, şiirin felsefeye üstünlüğünün gerekçelerini ve şiirin, varoluşçuluk felsefesindeki temel unsurları ifade etmede öncül olduğunu ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir.²³ Bachmann'ın tezinde ileri sürdüğü bu düşüncesinin izleri edebi eserlerinde de sürülebilir. Örneğin, zamansallığı üzerinden yorumlanan “Varlık”, Heidegger'in “Varlık ve Zaman” isimli temel eserinde “ölüme doğru varlık”²⁴ olarak ortaya konurken, benzer şekilde, Bachmann'ın “Ertelenmiş Zaman”²⁵ adlı şiirinde bu ölüme doğru varlık gözlemlenebilir. Bachmann'ın dünyada fani bir varlık olarak ele aldığı insanın Heidegger'in insan olmanın ölümlü olmak²⁶ olduğu yönündeki görüşüne benzediği ve dil hakkındaki şüpheciliğinin de Heidegger'in dil ve söylem hakkındaki görüşlerini²⁷ takip ettiği söylenebilir. Bachmann'ın kütüphanesinin, Heidegger'in felsefe çalışmalarının ötesinde filozofun düşüncelerini paylaştığı geniş bir sahaya kadar uzandığı söylenir.²⁸

¹⁹ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 12.

²⁰ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 12.

²¹ Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, 158.

²² Helen Fehervary, “Ingeborg Bachmann: Hayatta Kalmamıza İzin Verin”, *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı* 39 (2003): 11.

²³ Joachim Eberhardt vd., “Bachmann und die Philosophie” in *Bachmann-Handbuch Leben, Werk, Wirkung*, ed. Monika Albrecht & Dirk Göttsche (Berlin, Heidelberg: Springer Verlag, 2013), 212.

²⁴ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 382.

²⁵ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 44.

²⁶ Martin Heidegger, *Poetry, Language, Thought*, çev. Albert Hofstadter (NewYork: Harper & Row, 1975), 147.

²⁷ Heidegger, *Poetry, Language, Thought*, 190-191.

²⁸ Eberhardt vd., “Bachmann und die Philosophie”, 212.

Tez üzerine yapılan çalışmalarda Bachmann'ın, Heidegger'in felsefesinden politik ve ahlaki olarak uzaklığı vurgulanmıştır. Bunun temelinde Heidegger'in tehlikeli irrasyonel düşüncesinin olduğu ve bunun Bachmann'ın tezinde işlendiği belirtilir. Dönemin varoluşçu felsefesinin sadece Heidegger'in tarzı ile sınırlı kalmayıp, söz konusu dönemin entelektüel dünyasında yaygın ve çekici olduğu bilinmektedir. Bunun temelinde Nasyonal Sosyalizmden doğan toplumsal ve bireysel deneyimlerden etkilenen bir neslin kendisinin durumunu tarihsel anlamın dışında tanımlama olanağına sahip olması yatmaktadır. Bu imkân nasyonal sosyalizmin acı deneyimlerini yaşayıp kimlik ve var olma krizi yaşayan insanların kendisini varoluşsal olarak yorumlayabilmesidir. Buna göre, Bachmann da tezinin sonunda, “modern insanın ile “korku” ve “hiçlik” arasındaki parçalanmışlığını dile getirerek dönemin bir entelektüeli ve sanatçısı olarak dönem insanının felsefi anlamda varoluşuna değinir ve katkı sağlar²⁹. Zamanın bireyinin ve nesillerinin, nasyonal sosyalizmden doğan temel deneyim ve etkilenimlerinin yol açtığı var olma sıkıntısına dair felsefi katkısını tezi dışında şiirlerinde ve eserlerinde de sürdürür. Bachmann'ın geç dönem edebi eserlerinde, bir bilim olarak felsefe kavramına değinmediği ve felsefi rasyonalitenin ihlal edilmesine yaklaşım gösteren bir tavır sergilediği düşünülmektedir. İlerleyen dönem çalışmalarında, doktora tezinde yaptığı gibi Heidegger felsefesine eleştirel bir açıdan baktığı görülür. “Malina” ve yaşarken yayınlamadığı “Franza'nın Kitabı” adlı romanlarında karakterlerinin yaşadığı korku, varoluşsal olarak kabul edilip Heidegger'in felsefesindeki korku kavramıyla karşılaştırılır. Franza'da bahsi geçen ölüm korkusu Heidegger'in varoluşsal korkusuna benzetilirken, Malina'daki gizli korku motifi ve bahsinin *Varlık ve Zaman* yapıtında olan korku³⁰ ile çeliştiği iddia edilir. Eserde geçen “Ontos” ve “Athletia” terimlerinin Bachmann'ın eserlerindeki Heidegger ve felsefesinin yansımaları olarak görülebilir.³¹

Bachmann'ın Heidegger'in dışında da başka filozoflardan etkilenimleri de söz konusu olabilir. Bunlar; Kierkegaard, Jasper, Sartre, Arendts ve Camus olarak gözlemlenebileceği gibi bu yönde yeterince bir araştırma yapılmamıştır. Bachmann'ın Albert Camus'dan ne denli etkilendiği ile ilgili yapılacak bir araştırmaya ilk dönem şiirleri ışık tutabilir. Camus'unun yapıtları ile bu şiirlerin karşılaştırılması üzerine sürdürülecek bir inceleme sürecinde Bachmann'ın kütüphanesinde Albert Camus'a ait 1950'li yıllardan kalma tüm eserlerin bulunduğu göz önüne alınmalıdır. Ayrıca Bachmann'ın Frankfurt derslerinde, Sartre'ın edebiyat ve felsefi görüşleri hakkında tartışmalar yaptığı da şairin felsefi yönünün izlekleri olarak görülmelidir.

Ingeborg Bachmann'ın gençlik yıllarından başlayarak, eğitim hayatı süresince ve sonrasında ilgilendiği bir diğer önemli filozof da Ludwig Wittgenstein olmuştur. Wittgenstein'in dil mantığının durulaşması üzerine olan felsefi çabalarından oldukça güçlü şekilde etkilenen Viyana'nın entelektüel dünyası³² içerisinde bir üniversite öğrencisi olan Bachmann da vardır. Viyana'da öğrenim görürken Ludwig Wittgenstein'in çalışmaları ve fikirleri ile karşılaşan Bachmann, bu fikirlerden hayati boyunca etkilenmeye devam etmiştir.³³

Bachmann, Wittgenstein'in dil teorisine duyduğu ilgisi onun dile bakışının ve dil üzerine düşüncelerini felsefi düzeyde derinden sarsacak ve onun yaşamı boyunca tüm eserlerinde öncül olarak dil'i ele almasına yol açar. Bu nedenle edebiyatın birçok türünde ürünler veren Bachmann'ın eserlerinde düzyazının nerede bitip

²⁹ Ingeborg Bachmann, “İnsanoğlu Gerçeği Taşıyabilecek Güçtedir”, *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı* 39 (2003): 15.

³⁰ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 290.

³¹ Eberhardt vd., “Bachmann und die Philosophie”, 213.

³² Taylan Altuğ, *Dile Gelen Felsefe* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 67.

³³ Fehervary, “Ingeborg Bachmann: Hayatta Kalmamıza İzin Verin”, 11.

şiiirin nerede başladığı kolaylıkla belirlenemez. Çünkü onun için asıl olan dilin kendisidir ve bu düşünce ona Ludwig Wittgenstein felsefesinden miras kalmıştır.³⁴

Eserlerinde edebi unsurların önünde gördüğü dil unsurunu, tema, dış dünya, karakterler, imgeler üzerinden derinlikli bir düşünce ile öncül kılan Bachmann'ın, Ludwig Wittgenstein'in gerçeğin ancak sağlam bir temele oturtulmuş dil oyunu ile kavranıp ortaya konabileceği³⁵ düşüncesinden etkilendiği söylenebilir. Bachmann, yeni bir dünyanın var edilmesini, yeni bir dilin var edilmesi şartına bağlar. Dilin bu yeniden var edilişi sözcüklerin anlamının sabit olmadığına kullanılışı ve kullananına bağlı olduğu düşüncesidir.³⁶ Bu görüş, Wittgenstein'in dil oyunu tanımıyla birlikte aynı zamanda sözcüklerin anlamının kullanıcıya ve de dil oyununun nasıl kurgulanıp işleve sokulduğuna bağlı olduğu düşüncesine benzerlik göstermektedir.³⁷ Bachmann'ın Ludwig Wittgenstein'den etkilenimine yönelik birçok benzer örnek gerek edebiyatçının kendi eserlerinde gerekse onun üzerine yazılmış araştırma yapıtlarında ve hatta röportajlarında mevcuttur. Bachmann, felsefi yönünün temelinde, Wittgenstein'in özel bir yeri ve önemi olduğuna bizzat kendisi değinmiş ve filozofun bazı yazılarının yeniden yayınlanmasını sağladığını belirterek, düşün dünyasındaki yerini ortaya koymuştur.³⁸

Görüldüğü gibi felsefe eğitime çok önem veren Bachmann için bu hususun yazarlık sevdasından öte bir tutku, bir nevi zorunluluk olduğu söylenebilir. Felsefe alanındaki eğitiminden sonra akademide kalıp bu yönde ilerlemeyi daha eğitiminin ilk zamanlarında aklına koymuştur. Kendisiyle yapılan bir söyleşide gençliğinde amacının yazar olmak mı olduğu sorusuna, böyle bir fikri olmadığını, içinde yaşadığı şartlarda bunun aklına gelmediğini belirtmiştir. Amacının, Viyana'ya gidip felsefe öğrenimi görmek olduğunu ve hatta bunu bir zorunluluk olarak düşündüğünü söyler. Aklındaki tek şeyin bu olduğunun altını çizdiği gibi ardından üniversitede kalarak bu alanda çalışmayı amaçladığını belirtir.³⁹ Felsefe ile ilişkisini öğrenim hayatıyla sınırlandırmadığı gözlemlenen Bachmann'ın, dünya pratiklerini yerine getirirken, dünyayı alımlarken ve anlamlandırırken kendi varlığının sorgusunu, içinde bulunduğu dünya ve paydaşları olan diğer var olanlar üzerinden ve de varlığının görüngüsü olarak nitelendirilebilecek dili aracılığıyla yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu düşüncesi ve tutumu eserlerinde gerek edebi inceleme yöntemleri gerekse felsefi bakış açılarıyla gözlemlenebilmektedir. Şiire bakış açısını, şiir yazma konumunu, dilin tek başına rol oynadığı saf bir konum olarak tanımlar ve şiirlerin itici gücünün onların sözcüksel gösterileri olduğunu ve dil kurgusunu bir şehir inşa etmeye benzediğini ileri sürer. Bununla yetinmeyip birçok yazar ve düşünürle, özellikle Ludwig Wittgenstein ile manevi bir bağının etkisini dile getirerek, şiirlerinde felsefi bir zeminin olduğu düşüncesinin güçlenmesine yol açar.⁴⁰

³⁴ Ümit Açıkgöz, “ ‘Her Şey’ ve Ingeborg Bachmann”, *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı* 39 (2003): 29.

³⁵ Ludwig Wittgenstein, *Über Gewißheit* (Sinzheim: Bibliothek Suhrkamp, 2018), 104.

³⁶ Mithat Sancar, “Yeni Bir Dil Olmadan Yeni Bir Dünya Yaratılamaz”, *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı* 39 (2003): 36.

³⁷ Wittgenstein, *Über Gewißheit*, 24-25.

³⁸ Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, 124.

³⁹ Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, 151.

⁴⁰ Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, 108, 140-141.

3. Ingeborg Bachmann'ın Şiirlerinde Felsefe İzlekleri

Bachmann'ın metinlerinde, Martin Heidegger'in varoluş ve Ludwig Wittgenstein'in dil felsefelerinin izleri belirgin biçimde görülür. Metinlerinde insanın maddi-manevi anlamda dünyaya tam olarak ait olmayışını, kendine ebedi bir yer tutamayışını, yine insanın varlık ve dil sorunsalını, dünyada yerleşmiş düzen ve tasarımlara kendine özgü ütöpik bir dil ile başkaldırır.⁴¹ Bu isyanının temelinde yeni dil aracılığıyla kurulacak olan yeni bir dünya tasarımı olan Bachmann, içinde yaşadığı zamanların temel sorunlarına duyarlı ve çağın dili ile bunları dile getiren biri olarak karşımıza çıkmaktadır⁴². Edebiyat alanı içerisinde romancı, şair, dramaturg, senaryo ve oyun yazarı kimlikleriyle çoklu roller üstlenen yazar, derin düşünce özelliğini edebiyat metinlerinde ortaya koyar. Çoklu düşünce biçiminin temelinde üniversite yıllarında almış olduğu farklı disiplinlerden eğitiminin yanı sıra Frankfurt Okulunda akademisyenlik yapması olabileceği gibi hayat boyu şahit olduğu önemli toplumsal olayların da etkisinin bulunduğu söylenebilir. Henüz 12 yaşında iken Nazi güçlerinin, kendi doğduğu ve yaşadığı Klagenfurt şehrine girişini korku içerisinde gördüğünü dile getirmiştir. Yıllar sonra bile döndüğünde, kendi şehrine bakışı o olayın izlerini taşır ve "Erken Gelen Öğle Vakti" (Früher Mittag) isimli şiirinde Klagenfurt'u "Ölüler Evi" (Totenhaus) olarak dile getirir.⁴³ Anlaşılacağı gibi yazarın ampirik dünyasının izleri eserlerinde kendini gösterir. Yaşadığı ve deneyimlediği şekliyle aşkı, kaygı, korku ve tedirginlik duygularıyla bezeyerek imkânsız olarak yansıtırken, sevgi onun için yokluk olarak ele alınır. Hayatı var eden, birer kanıt olan canlı cansız nesnelere, duygularını, davranışlarını, somut veya soyut her şeyi, her kavramı kendi dil dünyasında kendi sözcükleriyle bir sanatçı duyarlılığıyla dizerek birer birer dile getirir.⁴⁴ Bu anlayış, onun dünyasında, hayatın tüm unsurlarının geçiciliğine, yapılan yanlışlık ve haksızlıklara, kavramsal ve biçimsel tasarımlara, kavrayışlara karşın bir nevi meydan okumadır. Dünyanın ve dünyaya ait olanların kurtuluşunu onları dilde dolayısıyla da düşüncede yeniden var etmek olarak görür.

"Bizim ağzımızdan çıkmasın, ejder tohumu eken söz" diye başlayan ve Ahmet Cemal tarafından Türkçeleştirmiş olan "Söylev ve Son Söylev" şiirinde Bachmann, insan dilinin, konuşmasının yaşam bilinci olmayan varlıklarıninkine benzememesi gerektiğini ifade eder. Güç ve kurtarıcı olarak betimlediği "söz"ü aracılığıyla dünya ve dünyaya ait olan her şeyin sonunun, söylenecek söz ile mümkün olacağını dile getirirken yeni bir dünya tasarımından bahseder.

".....

Ey söz, ol yanımızda,

Sevecen bir sabırla

Ve sabırsızlıkla. Sonu gelmeli

Bütün bu ekilenlerin!

Hayvan sesini taklit eden, hayvanın üstesinden gelemez.

Bütün aşkları yitirmiş olur, yatağının sırlarını açan.

Sözün piçi, bir budalayı kurban etmek için mizaha hizmet eder.

Ey söz, bizden ol,

⁴¹ Funda Kızıler Emer, "Hertha Kräftner'in 'Başkentte' ve Ingeborg Bachmann'ın 'Köpek Havlamaları' adlı Öykülerinde (Post)Modern Dünyada Özyabancılaşım ve Anne-Oğul Yabancılaşması", *The Journal of Academic Social Science Studies* 70 (2018): 163-181.

⁴² Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, 127.

⁴³ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 51.

⁴⁴ Hayati Baki, "Şair ve Hakikat/19", *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı* 39 (2003): 3.

Özgür, açık ve güzel.

...

....

Gel, sestem ve soluktan oluşma nimet,
Güçlü kıl bu ağzı,
Zayıflığı bizi korkuttuğunda ve engellediğinde.

Gel ve sakın yenilme,
Biz bunca kötülükle savaşıırken.

...

...

Gel, sözüm, kurtar beni!⁴⁵

Dünyanın tasarılarına, düzenine karşı öncelikle “söz”ün taraf tutmasını isteyen Bachmann, dünyada doğruluk adına savaşılırken sözün güçlü olmasını diler. Kendi inandıklarıyla var oluşunun, varlığının kurtarıcısı olarak “söz”ü görür. Burada sözün kurtarıcılığı dünyada diğer tüm var olanlar arasında varlığın yeryüzünde görünür olması, kendini ispatı olarak okunabilir. Heidegger’in sözün görünür kılma özelliğine vurgu yaptığı düşüncesine⁴⁶ benzer bir durum söz konusudur. Üstelik şairin söze çağrısı sadece görünür kılınma isteğinden ibaret görülmemeli, var olanın duyumsatılması yani akli bir işlev ve görünür kılınanın bizzat kendisini işaret ettiği bir düşünce olarak yorumlanmalıdır. Bu noktada da Heidegger’in *logos* ve *logos’un* işlevi üzerine olan düşüncelerinden yola çıkarak şairin, şiirinde söze yaptığı çağrıyla var olan olarak diğer var olanlara kendisini duyumsatma ve dış dünya ile onlar aracılığıyla ilişkilene⁴⁷ çabası gösterdiğini söylemek mümkündür. Bachmann’ın dile getirdiği sözün güçlü olması gerektiği düşüncesi Martin Heidegger’in felsefe ve dil ilişkisi üzerine düşüncelerine benzemektedir. Heidegger, felsefenin temel görevlerinden birinin dili ve dilin en temel sözcüklerinin gücünü korumak olduğunu belirtmiştir. Heidegger’in dil ile olan bağlılığına dikkat çektiği felsefenin, kendine özgü bir karşılık-verme (Entsprechen) ve konuşma yolu olarak bilinebilmesinin şartının dil üzerine yeterince düşünülmesi olduğunu belirtmiştir.⁴⁸

Yıllar boyunca akademik alanda felsefe üzerine çalışmış ve üst düzey eğitim görmüş bir yazar ve şair olarak Bachmann’ın dünyasında dilin düşünsel olanaklar adına öncelikli olarak tercih edilmesi olağandır. Dile bakış açısında ve dil kullanımında fikirlerinden etkilendiğini dile getirdiği Ludwig Wittgenstein’in “dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını belirler” yönündeki görüşü, Bachmann’ın edebi tutumunda kendisini gösterir.

Şiirin genelinde Heidegger’in görüşlerindeki benzer şekilde dünyada iradesi dışında bulunmaktan memnun olmayan, kaygı içerisinde kurtulmayı bekleyen bir varlık kendini gösterir. Kurtarıcı olarak “söz”ü bekleyen bu varlık, tüm dizelerde kaygı içerisinde kurtarıcısına seslenir. İçinde bulunduğu duruma kendi isteğiyle gelmemiş ve bulunduğu şartlardan ve yerden kurtulmak istemektedir. Başka bir yerde ve şartlarda var olmak isteği var gibidir ve bunu ancak “kurtarıcısı” olarak gördüğü söz sayesinde başaracakmış izlenimi verir. İçerisinde yaşamak istemediği bir dünyadaymış ve sıradanlıktan kurtulmak istencini dile getirir gibi

⁴⁵ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 122-123.

⁴⁶ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 62.

⁴⁷ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 62-63.

⁴⁸ Altuğ, *Dile Gelen Felsefe*, 87.

şiir boyunca gördüğümüz ifadeler dikkat çekmektedir. Şiirde kurtuluşu arayan varlığın diğer nesnelere arasında sıkıntı ve kaygısını dile getiriyor olması, onun kendi varlığını diğer nesnelere aracılığıyla kabul edişini ve tanıyışını engellemez. Başka şiirlerinden de örnekler verilecek olan bu durum, Heidegger'in düşüncelerinde yer alan ve Dasein kavramını betimlerken kullandığı "dünya içinde varlık" (in-der-weltsein) tanımlamasını akla getirmektedir.⁴⁹ Heidegger'e göre bu kavram, insan varlığının kendisini, dünya içinde isteği dışında belirli bir zamanda, toplumda ve yerde bulması yani insanın doğduğu yeri, zamanı, ailesini, toplumu seçmemesini ifade eder. Filozofun görüşüne göre Dasein'in varoluşsal varlık yapısının temellerinden biri olan "atılmışlık" (Geworfenheit) böylelikle gerçekleşmiş olmaktadır.⁵⁰ "Dasein'in iradesi dışındaki bu varlık karakteri olan "öylelik" haline, Dasein'in "kendi şuradalığına fırlatılmışlığı" denmektedir.⁵¹ Ancak Heidegger'e göre dünyanın tanımlarken gök, yeryüzü, ölümlüler ve tanrılardan ibaret olan dördümlü bir yapıdan (fourfold) bahseder. Bu dört unsurun bir araya gelmesiyle dünya oluşur. İnsan bu dünyada gök altında, tanrıların huzurunda, şeylerle birlikte bir ölümlü olarak yeryüzünde ikamet eder.⁵² Heidegger, insanın bu dördümlü yapı içinde varoluşunu, Hölderlin'den de esinlenerek "yeryüzünde şiirsel bulunmak" (poetically dwells man) ifadesiyle tanımlar.⁵³

Şiirde, Heidegger'in felsefesindeki benzer şekilde, şairin bu atılmışlık durumunu sonlandırma ve bu durumdan kurtularak kendisini var etme arzusunun ancak söz varlığının ispatı ile sağlayabileceği görüşünü dile getirdiği söylenebilir. Bu, şairin kendi varlığının ispatı için göstermiş olduğu bir çabadır. Bachmann, şiirinde bu çabayı dile getirirken bunu çevresini saran nesnelere ve diğer var olanlara aracılığıyla yapar. Memnun olmadığı anlaşılabilir çevre dünyasında, bu ortamın ve kendisinin tanımını diğer var olanlar ve nesnelere aracılığıyla okura ulaştırma çabasıdadır. Şiirde yer alan ifadeler Martin Heidegger'in tanımladığı "varlık"ın diğer nesne ve var olanlara aracılığıyla dünya ve kendisini tanıma ve tanımlama meselesine çağrışım yapmaktadır. Ayrıca Wittgenstein'in dilin tasarlanarak kullanılmasının bir yaşam biçimi tasarlamak⁵⁴ olduğu görüşünün de Bachmann'ın arayışta olduğu dünya tasarısına benzediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dil ile tasarlanmaya çalışılan bir dünya.

İstenci dışında dünyaya atılmışlığı kendisinin var olma sürecinde bir varlık karakteri durumu olması, onun yani Dasein'in bir "çevre" (Umwelt) içinde olması demektir. Heidegger'e göre varlığın kendisini varlık (Sein) olarak gösterme alanı olan hakikat, "Dasein" adına "mevcut olmaklık" (Vorhandensein) ve "el altında olmaklık" (Zuhandensein) olarak tanımlanan iki "varlık" (Sein) yapısıyla ortaya çıkar.⁵⁵ Bu varlığın kendisini göstermek için çok çeşitli varlık tarzlarına bölünmesidir.⁵⁶ İlk var olan Dasein, mevcudiyetini sağladıktan sonra nesnelere yönelerek çevredeki (Umwelt) nesnelere aracılığıyla kendisini kendi dünyasından hareketle anlamaya başlar.⁵⁷ Bachmann'ın, şiirde çevre içerisinde mevcut olmaklığıyla etrafındaki nesnelere üzerinden kendisi hakkında okura fikir veren şiirin sesi, iradesi dışında içinde var edildiği çevreden memnun değildir.

⁴⁹ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 93-94.

⁵⁰ Haluk Aşar, "Heidegger ve Sartre Felsefesinde "Kaygı" ve "Bulantı" Kavramlarının Analizi", *FLSF-Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2014): 85-99.

⁵¹ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 142.

⁵² Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 95.

⁵³ Heidegger, *Poetry, Language, Thought*, 99, 241.

⁵⁴ Ömer Naci Soykan, *Felsefe ve Dil-Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: MTV Yayınları, 2006), 21.

⁵⁵ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 163, 495.

⁵⁶ Otto Pöggeler ve Beda Allemann, *Heidegger Üzerine İki Yazı*, çev. Doğan Özlem (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2006), 75.

⁵⁷ Aşar, "Heidegger ve Sartre Felsefesinde "Kaygı" ve "Bulantı" Kavramlarının Analizi", 85-99.

Ama bir dünyanın, çevrenin içinde olmak demek, başkalarıyla var olmak demektir.⁵⁸ Bu durum Heidegger’de “birlikte-dünya” (mitwelt) olarak tanımlanırken hepsinin birlikte var olma durumuna “birlikte-Varlık” (mitsein) denir.⁵⁹

Çevresi aracılığıyla kendisini, varlığını tanımlamaya çalışan şair memnun olmadığı durumları yine de “birlikte-Varlık” (mitsein) hali⁶⁰ ile kabul eder ve kurtuluşuna gerekçe olarak bu “çevre dünyasını” (Umwelt) öne sürer. Buradaki varlık (Sein) durumu Bachmann için fiziksel veya nesnel bir mesele değil gibidir. Düşünce temelinde çevresine ve çevresindeki nesnelere, var olanlara eleştiriler getiren şairin, dünyasından kurtulma belki de başka bir yer ve zamanda var olma düşüncesi Wittgenstein’in dilin sınırlarının düşüncenin sınırlarını gösterdiği ve bu sınır dışındakilerin anlamsız kalacağı⁶¹ yönündeki görüşüne dayandırılabilir. Çünkü şiirden anlaşılacağı üzere Bachmann’ın dünyasından kurtulma ve iç sıkıntısı sonucu kendini yeniden var etme arzusu ancak dil aracılığıyla sözün yardıma gelmesiyle başarılabilir.

Bachmann’ın “Söylev ve Son Söylev” isimli şiirinde gözlemlenen yönelimler, şairin başka şiirlerinde de kendisini göstermektedir. “İnsansız” adlı şiirinde Bachmann, insanın varlığının iradesi dışında, kendi belirlemediği bir zaman ve mekân ortamına atıldığından ve aslında varlığın yurdunun başka bir yer olduğundan bahseder. Bu dile getirişini iç sıkıntısı içerisinde varlığının değişimini dile getirirken zamana bağlı olarak geçiciliğinin de farkındadır. Bu farkındalık da birçok şiirinde kendini gösterir. Bachmann’ın ifadeleri, “zaman” söz konusu olduğunda ilk akla gelen filozoflardan biri olan Heidegger’in⁶² felsefesindeki “atılmışlık”, “kaygı” ve “zamansallık” kavramlarını çağırıştırır niteliktedir.⁶³ Çalışmanın devamında bu yönelimlerin olduğu şiirlere de değinilecektir. Bachmann, şiirinde dünyaya atılmışlığının ardından varolma durumunu vurgular ve zaman kavramına değinir. Şiirden örneklemek gerekirse;

“Bulutlardan yapılma ilençli bir saray,
içinde sürüklendiğimiz...
Belki kaç cennetten geçmişizdir
böyle donuk gözlerle, kim bilir?
Bizler, zaman sürgünleri,
topraklarından kovulmuş, bizler,
yersiz yurtsuz gece uçucuları.”⁶⁴

Bachmann, yersiz ve yurtsuz olarak tanımladığı ifadeye dikkat edilirse, insanın, varlığının isteği dışında bir yer ve zamanda olması ile ilgili bir düşünceden kaynaklandığı gözlemlenebilir. Cennet olarak belirttiği ve güzellik atfettiği hiçbir yerde barındırılmadığını belirtmesi, bulunmak istemediği bir dünyaya iradesi dışında atılmışlığının ifadesidir. Zaman sürgünü olarak gördüğü insanı, kendisi ve diğer insan varlığı olarak kullanması, kendisini tanımada ve tanımlamada “birlikte-Varlık” (mitsein) durumunu⁶⁵ ifade ettiği söylenebilir. Şiir

⁵⁸ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 188.

⁵⁹ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 196.

⁶⁰ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 119.

⁶¹ Soykan, *Felsefe ve Dil-Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma*, 21.

⁶² Aysel Çamlıbel ve Yavuz Kılıç, “Heidegger’in Bergson’un Zaman Görüşüne Yönelik Eleştirisi Üzerine Bir Eleştiri”, *FLSF-Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 29 (2020): 259-276.

⁶³ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 494-512.

⁶⁴ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 26.

⁶⁵ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 196.

de “bizler” olarak tanımladığı, bu dünyaya atılmış olanlardan biri olduğu ve bunun bilincine diğer var olanlar ile çevresinin (Umwelt) etkisiyle ulaştığı gözlemlenmektedir. Şiirin devamında zamansal bir “varlık” (Sein) olarak geçiciliğin kaygısını yaşamaya başlayan şair, varlığının ölüme olan yakınlığından bahseder.

“... ”

Kim söyleyebilir belki nice zamanlardır ölmediğimizi?

Sürekli yükselmekte tutduğumuz bulutlar.

İncelen havada şimdiden felce uğramış ellerimiz,

ya artık sesimiz soluğumuz da kesildiğinde

Son anlarımıza mı kalacak ilençler?”⁶⁶

Şiirin bu bölümünde zaman, ölüm, kaygı, dilek gibi farklı kavram, durum ve duygular göze çarpmaktadır. Bachmann'ın ifade ettiği bu unsurlar, edebi anlamlar taşımalarının ötesinde değerlendirilmelidir. Görüldüğü üzere şiirde varlığın zamansal bir varlık olduğunun ve ölümün bilincinde olduğunun kuvvetli görüngüleri bulunmaktadır. “Kim söyleyebilir belki nice zamanlardır ölmediğimizi?” ifadesinde bu durum ifade edilirken varlığın son anlarında dile getirilebilecek intizar veya ahlârin zamanlamasının verdiği üzüntü ve kaygıya dikkat çekilir. Dilek, kaygı ve ölüm kavramlarının bir arada bulunduğu şiirin bu kıtasında Bachmann'ın Heidegger felsefesine yönelim etkilenmelerinin olduğu gözlemlenebilmektedir. Heidegger felsefesinde Dasein, zamansal bir varlıktır ve bu görüş onun sonlu olan bir varlık olduğunun da göstergesidir.⁶⁷ Dasein'in kendisi zamansal olduğunun bilincine eriştiğinde, içerisinde oldukça derin bir kaygı duymaya başlar. Kaygı, Dasein'in varlığının işareti olmakla birlikte, dileme, isteme, eğilim gibi unsurlar kaygının görünüş biçimlerindedir. Ölüme doğru bir varlık olduğunun farkına varan Dasein duyduğu kaygı aracılığıyla varlığını tüm eksiklikleriyle kavrar.⁶⁸

Heidegger, *Varlık ve Zaman*'da varlığın (Sein) doğası gereği olan bazı durum ve yönler özellikle dikkat çeker. Bunlar, insanın olağan ve kişisel yönleri olarak kabul edilen praksis, vicdan, korku, ölüm, tarihsellik, zamansallık, durum ve de kaygıdır.⁶⁹ Heidegger tüm bunları felsefi açıdan en yüksek öneme sahip unsurlar olarak görmüştür.⁷⁰ Ingeborg Bachmann'ın şiirlerinde birçok şairde de görülebileceği gibi insanın bu yönleri dile getirilir. Ancak farklı okunması ve gözlemlenmesi gereken nokta Bachmann'ın felsefe ile olan yakın ilgisi ve entelektüel yapısını oluşturan felsefe eğitimidir. Bu bağlamda yukarıda belirtilen insanın felsefe adına Heidegger tarafından önemli görülen yönlerinin, varlık (Sein) ve varolma (Dasein) durumları odağında Bachmann'ın şiirlerinde gözlemlenme olasılığının yüksekliği.

Şair, “Vizyon” adlı şiirinde diğer var olanlar ile birlikte dünyaya atılmışlığı, zamansallığı, geçiciliği ve bunların getirdiği kaygıyı dile getirmekle kalmaz şiirin sonunda yine ölümden bahseder. Bu ifadeler, zamansallığının, geçiciliğinin farkında olan varlığın ölüm düşüncesinden dolayı duyduğu içine düştüğü kaygıyı dolayısıyla da Heidegger felsefesini çağrıştırmaktadır. Daha doğru bir ifade ile Heidegger felsefesindeki kavramlarla yorumlanabilirliğini güçlendirmektedir. Adı geçen şiirde Bachmann, sanki filozofun dile getirdiği

⁶⁶ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 26.

⁶⁷ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 490-491.

⁶⁸ Aşar, “Heidegger ve Sartre Felsefesinde “Kaygı” ve “Bulantı” Kavramlarının Analizi”, 85-99.

⁶⁹ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 229, 382, 403-408, 490-492.

⁷⁰ Pöggeler ve Allemann, *Heidegger Üzerine İki Yazı*, 24.

önemli kavramları olan “hergünlüğe”⁷¹, “atılmışlığa”, “varolma” (Dasein) durumuna, “kaygı” ve “ölüm”e göndermeler yapar.

“Şimdi üçüncü kez bu gök gürültüsü!
 Ve dilsiz yüzmekteler gecenin içinde,
 Kimselere duyurmadan.
 Hiçbir dalgayı yarmaksızın.
 Yolları yok, bir yol da bulmayacaklar,
 ...
 Önlerinde hiçbir liman açılmayacak.
 Uyuyormuş gibi yapabilir deniz feneri!
 Bu gemiler kıyıya kadar geldiklerinde...
 Hayır, kıyıya gelmeyecekler!
 Bizler, o gemilerin çevresindeki
 Geniş dalgaların sırtında leşleri inip kalkan
 Balık sürüleri gibi öleceğiz!”

Sözün olmadığı, sessizliğin olduğu durumları varlıklarını tamamlayamamış veya bu var olma yolculuğunu tamamlayamayacak nesnelere ve var olanlara atfeder Bachmann. Var olma ve varlık durumunun söze dikkat çekerek ancak dil ile mümkün olabileceğini vurgular. Bu görüş Heidegger’in bir şeyi varlığa getirmenin ancak sonu söylemek ve adlandırmak ile olabileceği yönündeki iddiasına benzemektedir.⁷² Ludwig Wittgenstein’in düşüncelerindeki gibi dış dünyanın tasavvuru ve var olması dil oyunları aracılığıyla olanaklı kılınır⁷³ şairin şiirlerinde. Ayrıca bu dil ile varlığın oluşamaması durumundan ötürü “birlikte-varlık” (mitsein) durumundaki tüm var olanların kaygısından ve öleceklerinden bahseder. Birlikte olma durumunu “balık sürüleri gibi öleceğiz!” diyerek vurgular.

Bu minvalde birçok şiiri ele alınabilir ve yorumlanabilir. Bunlardan biri de “Tema ve Varyasyon” şiiridir. Metinde şair, edebi açıdan yaşama dair tereddüt ve kaygıyla sorular sorar ve şiirde betimlenen ortama eleştiriler getirir. Bir nevi istemediği bu ortamdadır ve dünyada kendisine daimi yurt bulamamıştır. Memnun olmadığı bu yerden uzaklaşabilme umudunu ise bir şeylerin bilincine vararak kendisini başka bir durum ve ortamda hayal ederek betimler. Bu edebi metin, Heidegger’in insan var oluşunun özsel karakteri Dasein üzerinden ele alındığında, bir dünya oluşturmak ve böylece varlığı anlamak anlayışının götürdüğü felsefi “yolumsamayla” (hermeneutik) değerlendirilebilir.⁷⁴ Dasein’in diğer var olanlar aracılığıyla kendisini ve çevresini (Umwelt) tanımladığı şiirde şair, iradesi dışında atılmış (Geworfenheit) olduğu dünyada insanın varlığına dikkat çeker.⁷⁵ Çekilen sıkıntılar ve kaygı durumu varlığın kendini tanımasına yol açar. Dasein duyduğu kaygı aracılığıyla varlığının tüm eksikliklerini kavrar.⁷⁶ Şiirde, varlığın eksikliklerine, insan varlığının ve varlığın çevresi aracılığıyla kendi varlık bilincine ulaştığına değinir. Heidegger’e göre başka varlıkların var oluşları

⁷¹ Aşar, “Heidegger ve Sartre Felsefesinde “Kaygı” ve “Bulantı” Kavramlarının Analizi”, 85-99.

⁷² Heidegger, *Poetry, Language, Thought*, 199.

⁷³ Wittgenstein, *Über Gewißheit*, 15.

⁷⁴ Rüdiger Bubner, *Modern Alman Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 2014), 30-32.

⁷⁵ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 274.

⁷⁶ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 224, 229.

varlık adına problem oluşturur.⁷⁷ Bilindiği üzere bu problemler varlık sorusunun doğmasına yol açar. Heidegger'in dikkat çektiği bu düşünceler şairin dizelerinde izlenebilir.

“ ...

Talimlidir acıya, her şeyi yaşayan,
Ve neler yaşamadı ki o insanoğlu? Sürülerle
Böcek yapıştı ellerine, yanıklar yüzünde
İzleri çoğalttı ve pınar, olmadığı halde,
Önünde bir düş gibi somutlaştı.

Bal ve Çiçekler mi?

Tanısaydı kokuyu, çoktan giderdi peşinden!

...

Bir uyurgezerin uykusu sanki, yürürken,
Kim daldı ona, zamanından önce?
Öyle biri ki, daha doğduğunda yaşlanan
Ve erken gömülen, karanlıklara.
Bütün tatlıları taşıdı bir ışık demeti,
geçip gitti yanından.

....⁷⁸

Şiirde geçici olma durumu, zamanın yıkıcılığı ve bireyin bu zamansallığın farkında oluşu dikkat çeker. İnsanoğlunun çektiği acılar ve bu acılara alışkın olması onu saran çevre dünya ve diğer varolanlar üzerinden anlatılmıştır. Zaman mefhumunun sadece geçicilik biçimiyle görülmediği şiirde, zaman algısı anlatıcının dış dünya ve diğer var olanlarla ilgili tüm deneyimlerini hafızasında tutmasıyla da gözlemlenmektedir. Bachmann'ın tüm bu anlamsal ifadeleri Heidegger felsefesinde geçen zamansallık, sıkıntı, kaygı, varlık, hafıza gibi kavramları akla getirmekte. Heidegger'e göre varlık, bir “özleyim” (Ereignis) olarak acılara gömülerek kendi hakikatinin farkına erişir ve var olur. Varlık, kendi içinde hakiki “ebedi olana” (Ewige) dönüştür ve bu geri dönüş hafızadır. Bu hafıza aynı zamanda varlığın edebi hakikat tarafından ona sağlanan muhafazasıdır.⁷⁹ Şiirde, insanın kendi varolabilirliğinin ve hakiki olma olasılığının olanaklı görüldüğü alan zaman ve mekândan bağımsız olarak, insanın kendi içsel varlığı ve bilinci olarak ifade edilmiştir. Hafızasında tutma, görme, anlama, bilme ve tanıma gibi insanın kendi içine dönük unsurlar dikkat çeker. Tüm bunlar Heidegger'in varlık ve hakikat ilişkisine dair söylediklerini yani *varoluşun hakikatini* çağrıştırmaktadır. Filozofa göre; hakiki-olma ancak keşfedici-olma anlamında gerçekleşen ve Dasein'in kendi var-olabilirliği olarak var olabileceği en asli yerdir.⁸⁰

Bachmann'ın “Elbet Anlamı Olabilirdi” adlı şiirinde de dünyaya atılmışlığın, geçiciliğin, iradesi dışındaki dünyada olmanın verdiği memnuniyetsizliğin, söylem ile var olamayıp iletişim kuramamanın dolayısıyla da diğer varolanlar aracılığıyla kendini tanımlayamamanın verdiği sıkıntı ve kaygının, ölüm fikrinin izleri sürülebilir.

⁷⁷ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 188.

⁷⁸ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 49-50.

⁷⁹ Martin Heidegger, “Tanrılığın Menşei”, çev. Kaan H. Ökten, *Cogito* 64 (2010): 9-15.

⁸⁰ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 332-334.

“Elbet anlamı olabilirdi: geçip gitmekteyiz dünyadan,
sormamışlar gelirken, çekilmeliyiz şimdi yavaştan.
Ama konuşmamıza karşın, birbirimizi anlamadan
ve karşımızdakinin ellerine bir an bile ulaşmadan,

yıkım bu işte: Çıkamayacağız bu sınavdan.
Denemek bile kalkılmaz bir şey altından,
ve bir çarmıh dikilmiş, kendimizi tanıyamadan,
yalnızlığımızda, silinip gidelim diye dünyadan.”⁸¹

Şairin dünyaya iradesi dışında atılışından ötürü, dünyanın ve kendi varoluşunun anlamsızlığına dikkat çektiği ilk iki dizede görülür. Devamında konuşmalarına rağmen anlaşılmadıklarına dair ifadeleri akla Heidegger’in dilin sadece bir iletişim aracı olmayıp gerçek bir dünya olduğu görüşünü akla getirmektedir. Ayrıca Heidegger’in Antik Yunan’daki dil-logos ilişkisi üzerine olan görüşleri akla gelebilir.⁸² Heidegger, düşünmemizi onun üzerinden yaptığımız dil hakkında konuşurken başka şeyleri konu edinerek konuşmayı başaramayacağımıza işaret eder.⁸³ Başka şeylerden kastedilen ile şiirde anlaşılmıyor olmanın nedeni dildeki önyargılar, kalıplardır. Gerçeklikle bağını koparmış bir dildir. Magazin ve reklam kokan bu dil yerine Bachmann, edebiyat ve edebiyatçıların çabalarıyla ütöpik ve yeni bir dil geliştirilebilir.⁸⁴ Tabii Bachmann’ın bu görüşlerinde, felsefedeki sorunu dildeki sorundan yola çıkarak ele alan Ludwig Wittgenstein’in dilin sınırlarını belirlemeye çalışırken, aynı zamanda dünyanın, düşünmenin, anlamanın ve felsefenin sınırlarını da cümlelerle belirlemeye⁸⁵ çalışmasının etkisi büyüktür. Filozoftan etkilenimi sadece dil üzerine görüşlerinden değil, şahsiyetinden de olmuştur.⁸⁶ Bunun sonucu şiirlerinde bu yönelimleri gözlemlemek mümkün olmaktadır.

Bachmann’ın başka dizelerinde de Ludwig Wittgenstein’in düşüncelerine yönelim kendini gösterir. Şöyle ki;

“Oysa bizim istediğimiz sınırlardan konuşmak,
Tek tek her sözcükten bir sınır geçse bile,
Amacımız onları yurtsamalarla aşmak
Ve sonra uyum sağlamak her biriyle.”⁸⁷

Bachmann, dizesinde dil aracılığıyla aşkın bir düşünce ile insanlar ve kavramlar arasındaki sınırları aşmak isteğini dile getirir. Dünyadaki her bir toplumun, bireyin kendi düşünce dünyasını oluşturan dilinin başka var olanlar ile sınırlarını aşarak doğru veya yanlış ya da olumlu olumsuz ayrımı yapmadan kullanabilmelerini arzu eder. Karşıt gibi görünenlerin birbirilerinin varlığındaki etkilerinin anlaşılmasını ister. Bu dileme, Ludwig Wittgenstein’in; “Olumsuz tümcenin imi, olumsuzunun imiyle mi kurulmak zorundadır? Olumsuz tümce niye bir olumsuz olgu yoluyla dile getirilemesin. Ama burada da, işte, olumsuz tümce dolaylı olarak olumlusu

⁸¹ Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, 16.

⁸² Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 62.

⁸³ Heidegger, *Poetry, Language, Thought*, 191.

⁸⁴ Açıkgöz, “‘Her Şey’ ve Ingeborg Bachmann”, 31.

⁸⁵ Wittgenstein, *Über Gewißheit*, 25-95.

⁸⁶ Ursula Winterauer, “Wittgenstein’s Einfluss auf Bachmanns Schreibweise. Eine Analyse anhand des Romans Malina” (Yüksek Lisans Tezi, Universität Wien, 2013), 11-13.

⁸⁷ Baki, “Şair ve Hakikat/19”, 6.

aracılığıyla kurulmuştur. Olumlu tümce, olumsuz tümcenin varoluşunu varsaymak zorundadır.”⁸⁸ ifadelerini çağrıştırmaktadır. Dizelerinde insanın bilinç durumunun da ortaya konduğu görülür. Wittgenstein'in, insanın bilinç aracılığıyla, dış dünyayı, var olan nesnelere dil oyunları ile tasavvur edişi ve dil aracılığıyla felsefi sözcüklerle kavrayışı hakkındaki görüşlerine⁸⁹ yakın olan bu ifadeler, Bachmann'ın filozofun düşüncelerinden etkilendiğini düşündürmektedir.

Bachmann, şiirlerinde varlık sorusu, zamansallık, dünyadaki memnuniyetsizlik, kaygı, iç sıkıntısı, dil ile dünya arasındaki ilişki, varlık alanı olarak dil üzerine imgelemler kullanmanın yanı sıra çağının içinde bulunduğu sorunlara da değinir. Özellikle yaşadığı çağın gerçeği olan modernite eleştirisi olarak okunabilecek şiirleri de vardır. Bu yönden Heidegger'in modernite sancularına benzer sancular çektiği söylenebilir. Bu tip sıkıntıların ve eleştirilerin gözlemlenebileceği şiirlerinden biri de Amerika Birleşik Devletlerine yaptığı bir ziyaret sırasında yaşadıklarıyla ilgili olan “Reklam” adındaki şiiridir.

Şiirde, insanın içerisinde yaşadığı dünyanın ve varlık olarak çektiği var oluş sıkıntılarına atıfta bulunan dizeler vardır. Şiirde bu tip her dizenin ardından varlığın var oluş sürecinde hissettiği kaygılar veya düşündüklerinin üzerini örtmek istercesine ifadeler bulunur. Sanki şair, varlığı bir yandan çağın, dünyanın sıkıntıları üzerine düşünmeye çağırırken diğer yandan şairin ağzından modern dış dünya aldatıcı yüzüyle varlığı yüzeysel düşünmeye, sadece gamsız olmaya çağırmaktadır.

“ama nereye gidiyoruz
gam çekme sen gam çekme
ortalık kararıp hava soğuduğunda
gam çekme
ama
müzikli
ne yapmalıyız
neşeli ve müzikli
ve ne düşünmeliyiz
neşeli
bir sonla karşılaşınca
müzikli
ve nereye taşıyacağız
en iyisi
onca yıllık sorularımızı ve korkularımızı
düşler çamaşırhanesine gam çekme sen gam çekme
ama ne olacak
en iyisi
ölümün sessizliği
başladığında”⁹⁰

⁸⁸ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba (İstanbul: Metis Yayınları, 2008), 119.

⁸⁹ Wittgenstein, *Über Gewißheit*, 107, 144.

⁹⁰ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 120.

Bachmann'ın, şiirinde bir yandan gelecek ve zamansallık nedeniyle sıkıntı, kaygı yaşayan bir varlığın tercümanı olduğu ifadeler varken diğer yandan bu varlığı sürekli kaygıdan ve sıkıntıdan, düşünceden uzaklaştırmak isteyen ikinci bir ses duyulur adeta. Şiirin, iki sesleniş biçimine göre okunduğunda farklı yorumlamalar yapılabilir. Şair, bir “varolan” olarak kendi varlığını tanımlamak belki de tamamlayabilmek adına bir kurtuluş yoluna girme çabasıdadır. Metninde bu çabaya dikkat çekerken modern dış dünyanın anlayışının insanlığa zerk mekanizması olan reklam panolarından etkilenmelerini de şiirine yansıtır. Şiirde gündelik hayatın olağan unsurları Bachmann'ın etkileyici üslubunun yanı sıra felsefi bir anlayışla dile getirdiği düşüncesindedir. Heidegger Dasein'ı bir mümkün-olmaklık olarak tanımlarken bunun dünya ile ilgilenmek, başkalarına özen göstermek, dış dünyada olanlar ile kendine yönelik var-olabilmeklikten geçtiğini belirtir.⁹¹ Dünyasında nesnelere ve diğer varolanlar aracılığıyla kendi duygu ve düşünce durumunu değerlendirip tüm çevresi üzerinden yargılara varan şairin bu düşüncelere uyum gösteren tavrı dikkat çekicidir. Ayrıca çağının gerçeklerine yönelik eleştiri de bulunduğu da açıktır. Bilindiği üzere Heidegger de varoluş meselesini, varlık kavramını ve Dasein durumunu insanın gündelik hayatından yola çıkarak tanımlamıştır.⁹² Sıkıntının Dasein'ın bir bakıma evi olduğunu ve onun içinde kalarak kurtuluşa erebileceğini belirtir.⁹³

Bachmann'ın da, şiirlerinde varlık bilincini, var oluş çabasını, içinde bulunmak istemediği dünyadan ve geçicilikten kurtuluşunu bu sıkıntı üzerinden dilsel olarak kurguladığı söylenebilir. Ancak şairin, modernitenin dayatmalarından birine dikkat çektiği ifadeleri Heidegger'in modernite eleştirisini akla getirir. Batı düşünce tarihinin son dönemi üzerinde Heidegger felsefesinin büyük bir etki yapmasının en önemli gerekçelerinden biri dönemin temel sorunlarını anlamamıza yarayan çok geniş modernite eleştirisidir.⁹⁴ Martin Heidegger'e göre modernite, hakikatin üzerini örter, gerçeklik algımızda ve anlamlandırmamızda kayıplara neden olur. İçinde yaşadığı dünyanın bir insanı olarak Heidegger, felsefesinin artık bu modernite içerisinde yeri olmadığı düşüncesine kapılır. Bunun nedeni yirminci yüzyıl insanı olarak modernite kapsamında düşünmek zorunda kalmak, onun için evsizliktir. Sıkıntının derin bir hal alması bir bakıma onun varlığının kurtuluşu demektir ama bu görüş moderniteye karşı eleştirisini görmezden gelmemize neden olmamalıdır.

Buradan hareketle Bachmann'ın şiirlerinde, “yurtsuz-yuvasız”, “yersiz” kavramları ve ifadeleri, varlık sorusunun tamamlanması ve Dasein'ının kurtuluşa ermesi adına içinde yaşadığı çağa, dünyaya ve moderniteye felsefi bir eleştiri olarak kabul edilebilir. İnsan odaklı düşünüldüğünde moderniteye uyum aşamasında insanoğlunun aşağı, asılsız ve kendisini unutan güçleri söz konusudur. Varlık, eski “doğa” içindeki öze yükseldiğinde kendi sırrına dönüş yapabilecektir. İnsanoğlunun çektiği acı, zamanla ilgili beklentisi ve sıkıntısı bu nedenledir.⁹⁵

Bachmann şiirleri üzerinde genel bir değerlendirilme yapıldığında, insanoğlunun dış dünyayla olan çatışmaları ve bu çatışmaları tanımlarken kendi varlığını tanımlamaya çalışması dikkat çeker. Bulduğu ortam ve zamanda dış ve iç şartlar nedeniyle sıkıntılar çeken, kaçış yolu arayan insanın kurtuluş öyküleri şairin metinlerinde önemli yer tutar. Bu kurtuluş yolu bazı dizelerinde ölüm beklentisi veya durumu ile motifleşti-

⁹¹ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 225.

⁹² Wilhelm Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev. Sedat Umran (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 337.

⁹³ Özge Ejder, “Heidegger Düşüncesinde Sıkıntı Kavramı Üzerinden Modernite Eleştirisi”, *Cogito* 64 (2010): 237.

⁹⁴ Sevim Erşahin Karakaş, “Heidegger Düşüncesinde Teknikleşmiş Hayvan Olarak Modern İnsan”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 13 (2020): 131-142.

⁹⁵ Heidegger, “Tanrılığın Menşei”, 9-15.

rilirken bazılarında bulunduğu dünyadan başka bir ortama geçme durumuyla betimlenir. Yaşadığı sıkıntı ve içine düştüğü kaygı durumu, şair için bir olgunlaşma, kendisini bulma sürecidir adeta. Bachmann'ın okuruna sunduğu bu edebi unsurlar Heidegger'in "varlık" (Sein), "oradavarlık" (Dasein) görüşlerine ve diğer düşüncelerine çağrışım yaptırmaktadır. Bilindiği üzere Dasein, insanın kendisini bir mesele haline getiren varoluş sürecidir. Dasein "varoluş" değil "varolandır".⁹⁶ Varlığın varolma tarzlarından biri olan varoluş meselesi Bachmann'ın şiirlerinde kendisinin dil sanatı aracılığıyla gözlemlenebilen unsurlar olarak ortaya çıkması dikkat çekicidir. Ingeborg Bachmann, kaygı içerisinde kıvrandığı ve ölüm motifini, duygusunu güçlü olarak işlediği şiirlerinde kurtuluşu dilde arar. Kendi var olma çabasını sözü ile sağlamaya çalışır ve kendini Heidegger'in görüşüne benzer şekilde görünür kılar.⁹⁷ Sıkıntılarının, kaygısının ve ölüm beklentisinin nedeni genellikle istemediği bir ortamda, zamanda olmak ve iradesi dışında bir durum içerisinde bulunmaktır. Ele aldığı bu konular hem öz hem de işleyiş olarak Heidegger'in düşüncesinde yer alan Dasein'in zamansal olarak var olma durumuna ve iradesi dışında dünyaya atılmışlığına benzemektedir. Şair, geçiciliği üzerinden zamanı anlayan insanın öyküsünü dizelerine taşıırken edebiyat bilimsel ve felsefi bir yorumlamayla bu tematik tavrı Dasein'i ve Sein'i çağrıştırmaktadır. Martin Heidegger felsefesi odağından bir inceleme yapıldığında Bachmann'ın şiirlerinde başka başka izlekler de gözlemlenebilmektedir. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi, varlığın hakikat arayışını sıkıntı ve acıya gömülerek sağlayıp var olması⁹⁸ Bachmann tarafından metinlerinde edebi bir biçimde işlenir. Ölüm teması da şairin önemli edebi unsurlarından biridir. Görüşümüze göre bu motif sadece bir edebi unsur değildir. Bachmann'ın şiirlerinde ölüm bir son, bir yok oluş gibi ortaya konmaz. Bir kaçışın, kurtuluşun sürecini veya son durumunu simgeler gibi görünmektedir. Bu bakımdan Heidegger felsefesindeki ölüm kavramına benzemektedir. Heidegger için ölüm bir yok oluş değildir. İnsanın özelliklerindedir ve ona aittir.⁹⁹ Bachmann ve Heidegger'in ölüm durumu ile ilgili bir yok oluş gibi kabul etmemelerinin dışında politik odaklanma aracılığıyla teknik olarak ayrışıp ayrışmadıkları başka bir tartışmanın konusudur ve bu çalışmada değerlendirilmemiştir.

İnceleme nesnemiz olan şiirlerde işlenen modernite eleştirisi dikkate alındığında Martin Heidegger'in modernite eleştirisine benzerlikler ve farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Önceliğimiz bu konuda izlekleri gözlemek olduğundan Bachmann'ın yönelimlerine değinmek doğru olacaktır. Modernitenin, kendisini evrenselleşme kavramı ile birlikte toplumlara kabul ettirmesi sonucu gelenekten kopma gerçekleşmektedir. Bu kopuş költürsüzleşmeyi beraberinde getirir. Költürsüzleşme erozyonuna uğrayan insan dünyada yersiz ve yurtsuz kalmaktadır. Bu insanların bir araya gelip oluşturduğu toplumlar hem iç hem de dış yapı olarak eşitsizlik uçurumuna düşerler.¹⁰⁰ Modernitenin bu yıkıcı tarafı hem varlık hem de var olanların oluşturduğu "birlikte olma" (mitsein) durumu üzerinden gerek Heidegger gerekse Bachmann'ın metinlerinde gözlemlenebilmektedir. Bachmann, şiirlerinde modernitenin insana ve insanın doğal yönlerine, alışkanlıklarına, hayallerine, beklentilerine kısacası özüne verdiği zararlı işler. Hesap kitap ile inşa edilmiş bir dış dünyanın, insanın özüne göre olmadığına dair kurguları edebi unsurlarla bezeyerek metinlerine yansıtır. Bu yansıtmanın içerisinde dil ile tasvir edilen dünyaya atılmış fakat düşüncelerine yer bulamamasıyla yersiz-yurtsuz kalmış insan söz konusudur.¹⁰¹ Bu tavrı, Heidegger'in her şeyin adeta matematiksel hesaplar yapılarak oluşturulduğu

⁹⁶ Kaan H. Ökten, "Giriş'e Giriş: Varlık ve Zaman'ın 'Giriş' Kısmı Hakkında Notlar", *Cogito* 64 (2010): 89.

⁹⁷ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 63-64.

⁹⁸ Heidegger, "Tanrılığın Menşei", 9-15.

⁹⁹ Karakaş, "Heidegger Düşüncesinde Teknikleşmiş Hayvan Olarak Modern İnsan", 131-142.

¹⁰⁰ Karakaş, "Heidegger Düşüncesinde Teknikleşmiş Hayvan Olarak Modern İnsan", 112.

¹⁰¹ Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, 151-160.

ve yürütüldüğü bir anlayışın hâkim olduğu dünyada artık felsefeye ihtiyaç olmadığı ve felsefenin sonunun geldiğini savunduğu görüşüne yakın görünmektedir.¹⁰²

Bachmann ve Heidegger'in farklı düşündükleri noktanın ideolojik ve politik anlamda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Doktora tezinde "Eleştirel Alımlama" ikili kavramına bilgi ve bilme edimi üzerinden eleştiri getiren¹⁰³, Heidegger'in görüşlerinin dışında düşünsel anlamda sistematikleştirilmiş bir varoluş felsefesi aracılığıyla başka bir "gerçeklik alanı"nın olduğunu belirten Bachmann'ın¹⁰⁴ modernite eleştirisinde de farklılıkların olacağı açıktır. Bunlar da şiirlerinde kendisini göstermektedir. Modernitenin eleştirisini sadece teknik ve kültürsüzleştirme üzerinden okumayan Bachmann'ın, Heidegger düşüncesine yakın bir şekilde insanın kendi ölümlülüğünü unutarak¹⁰⁵ kibre kapıldığına vurgu yaptığı, diğer yandan çağın en önemli sorunlarından dil sorununu şiirlerinde işlediği görülür. Bu sorunun içerisinde varlığın kendisini tamamlaması, dış dünyayı ve diğer var olanları tanımlaması kadar insanların birbirlerine düşünce sınırları ile uzak olduğunu belirtir. Görüşümüze göre, temelinde Heidegger'den bu konuda ayrılır ve hatta belki de tezinde yaptığı gibi onu şiirleri aracılığıyla eleştirir. Daha önceki bölümlerde verilen şiir örneklerinde bu tip karşıt izlekler gözlemlenebilmektedir.

Heidegger düşüncesinin Bachmann şiirinde gözlemlenebilen izleklerinden biri de varlığın modern çağda kendisini metafizik anlamda ortaya koyma biçimi olan öznelliktir.¹⁰⁶ Şairin şiirlerinde, insanın öznelliği kendisini hem diğer var olanlardan ayırır hem de onları tanımayarak dünyasını inşa etmesini, iletişimi, sınırlarını ortadan kaldırmasını sağlar. Belki de evrenselleşmeği, bir olmayı birlikte var olmayı (mitsein) sağladığı yönüyle Heidegger'den farklılık gösterir. Ancak bu yön, bu makalenin çerçevesi dışında felsefi bir tartışma olduğundan değinilmemiştir.

Bachmann, Heidegger ve Wittgenstein triosundan oluşan inceleme alanımız üzerine son olarak değerlendirme yapılması gereken konu; dildir. Dil teması, bu üç isim söz konusu olduğunda birçok kavram ve işlevle birlikte ele alınmak zorundadır. Bilindiği üzere Martin Heidegger felsefesinde *dil*, *şiir*, *söz ses* ve *söyleyiş* (sagen) kavramları önemli yer tutar. Aynı şekilde Ludwig Wittgenstein'in felsefesinde de *dil*, *dil oyunları*, *söz*, *cümle* ve dünyanın tanımı ilişkisi, dil oyunu ve *insan ilişkisi*, *anlam* gibi temel kavramlar vardır.

Heidegger'e göre söz ve ses ilişkisi önemlidir çünkü söz yani *söyleme* ancak *sesle* olur. Heidegger'in felsefi düşüncesinde *Herakleitos* ve *Hölderlin'e* yakınlığı ses ve söz kavramlarına verdiği önemin göstergesidir. Heidegger'e göre bilginin vazgeçilmez şartı *dil-düşünme-varlık* bağının fenomenolojik olarak uygulanışıdır. Dil aracılığıyla düşünceden kaçınmak "yurtsuzluk" olarak insana döner. Oysaki bu durum söz ile aşılabilir çünkü felsefi bir *ide* barındıran söz, salt bir *ses* ve *söyleme* değildir.¹⁰⁷

¹⁰² Karakaş, "Heidegger Düşüncesinde Teknikleşmiş Hayvan Olarak Modern İnsan", 131-142.

¹⁰³ Oktay Saydam, "Savaş Sonrası'nın Bir Yazıncısı Olarak Ingeborg Bachmann", *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı* 39 (2003): 42.

¹⁰⁴ Helgard Mahardt, "Denken und Schreiben "Ansiedlungsversuche" in der Welt. Ingeborg Bachmann und Hannah Arendt", in *Ingeborg Bachmann Weiter Lesen und Weiter Schreiben*, ed. Neva Slibar (Ljubljana: Slowenische Germanistische Studien, 2010), 38-56.

¹⁰⁵ Heidegger, *Poetry, Language, Thought*, 96.

¹⁰⁶ Karakaş, "Heidegger Düşüncesinde Teknikleşmiş Hayvan Olarak Modern İnsan", 131-142.

¹⁰⁷ Sevgi İyi, "Heidegger'de 'Logos'un Yeri" *Cogito* 64 (2010): 125-132.

Ses ve sözün önemi Bachmann'ın şiirlerinde ağırlıklı bir şekilde kendini gösterir. Bazen söz bir kuratıcıdır, bazen varlığın kendini tamamlamasına aracılık eden metafizik bir olgudur. Biriktirme, muhafaza etme özelliğiyle söz, insanın kendisine ve diğer var olanlara dair bilgiyi kullanımına olanak vermesiyle varlığın yurt ve yer tutmasına, dünya inşa etmesine aracılık eder. Bachmann şiirlerinde, bulunduğu ortamı, zamanı ve kendisini aşma girişimini hep söz ve dil ile yapma isteğinde bulunur. Bunun temelinde onun kullandığı söz ve dilde sadece *ses* ögesinin bulunmaması ve söyleme özelliğinin olmayışıdır. Bachmann'ın dili, sözleri aracılığıyla felsefi bir *ide* taşır.

Heidegger de anlam yüklenici olan sözcüklerin kendileri için var olmadıklarını belirtir. Ona göre sözcüklerin varlıklarının gerekçe kazanması anlamları gösterdikleri içindir. Dil sanatına felsefesinde ayrı bir yer veren Heidegger'e göre dilin öncelikli işlevi bir var olanı başka bir var olan olarak açığa çıkarması ve görünür kılmasıdır.¹⁰⁸ Dil, diğer var olanlardan ayrı olan bir araç değildir. İnsan varlığının açıklığında durabilme imkânını veren tek şeydir. Dilin olduğu yerde dünya var olur. Bunun nedeni insana varlığının yük selmesi olanağını sağlamasıdır. İnsan dil ile var olur.¹⁰⁹

Bu bilgilerden hareketle Bachmann'ın şiirlerinde bu yönde izlekler önceki bölümlerde gözlemlenmiştir. Şiirlerinde sözün ve sözcüklerin kendi gerçekliklerinde var olmaları, varlıklarının gerçekleşmesi için anlam şartını dile getirir. "Söylev ve Son Söylev" şiirinde dilin sadece *ses* ve *söyleme* olmaması gerektiğine, anlamlı olması şartına işaret eder.

"Hayvan sesini taklit eden, hayvanın üstesinden gelemez.

Bütün aşkları yitirmiş olur, yatağının sırlarını açan.

Sözün piçi, bir budalayı kurban etmek için mizaha hizmet eder.

Ey söz, bizden ol,

Özgür, açık ve güzel."¹¹⁰

İnsanın sözünün diğer varlıkların sesinden fazlası olması gerektiği, dolayısıyla da anlam taşıması veya bir anlamı işaret etme şartı dizelerde fark edilmektedir. Belli bir erdeme bağlı olması düşünce temelinde var edilmiş olmasının altını çizer. Kendisinin de varlığının tescilini söz ile aynı tarafta olmağa bağlı görür. İnsanın varlığının diğer var olanlara oranla daha yüksek olmasının dil aracılığıyla gerçekleşebileceği düşüncesi kıtada çok açıktır. Bachmann, Heidegger'in şiirin bir adlandırma, çıkış, sözcük ve görünüş olarak varlığa gelme olduğu ve de henüz düşünülmemiş, söylenmemiş, duyulmamış olanı ne varsa onu yansıttığı düşüncesine¹¹¹ çok yakın bir söylem ve kurgu ile şiirini örüntülemiştir. Bachmann'ın bu şiirinde dil, ifade ve insana dikkat çekerken insan dışındaki canlıları yeryüzünde var olan noktayı ve kendini aşabilme kabiliyeti dışında bırakıyor olması akla Ludwig Wittgenstein'in dilin mantıksal ve yüksek bilinç, bilgi gerektiren ve önermelerin anlamlandırılarak kurallı ve karakterli bir şekilde¹¹² dile dâhil edilmesi düşüncesini getirmektedir. Wittgenstein'a göre dilin dışında olan her şeyin anlamsız olduğuna dair görüşüne benzer bir şekilde Bachmann'ın şiirinde insana çağrıda bulunduğu ve diğer canlılardan üst bir dil kullanımına davet ettiği görülür.

¹⁰⁸ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 62.

¹⁰⁹ Walter Biemel, "Heidegger'de Şiir ve Dil", *Doğu Batı Yayınları Felsefe* 51 (2010): 182-212.

¹¹⁰ Bachmann, *Toplu Şiirler*, 122-123.

¹¹¹ Heidegger, *Poetry, Language, Thought*, 75.

¹¹² Wittgenstein, *Über Gewißheit*, 24, 107, 128.

Ludwig Wittgenstein'in dil felsefesine ve teorisine olan ilgisinin entelektüel yapısında etkili olduğunu¹¹³ her fırsatta dile getirmiş olan Bachmann'ın, her şeyin bir dil sorunu olduğunu söylemesi pek de yadsınacak bir durum değildir. Ona göre dilin yeniden inşasını gerektiren bir durum vardır ve bunun nedeni dildeki önyargılar ve sınırlardır. Yeni bir dil ancak, dilin kendisini baştan kurup yeni bir çağ başlatmasıyla mümkündür. Dilin kurgusuyla birlikte amaçlanan bize göre dünyanın yeniden tasarlanmasıdır. Bu çıkarımdan yola çıkarak şiirde Wittgenstein'in, dili bir tasarımla aracı olarak görmesi ve dil ile dünya arasında bir tasarım/resmetme ilişkisi kurduğu resim kuramından izlekler olduğu söylenebilir.¹¹⁴ Bachmann'a göre dünyaya atılmışlığının, eksikliklerinin, kaybettiklerinin kısacası yaşamasının sıkıntısı, acısı insanoğlunun ayrıcalığıdır. Bu nedenle yazarı acıyı yadsımak, olmadığı yanılsamasını yaratmak, izlerini silmek gibi görevleri olmadığı konusunda uyarır. Ona göre yazar, acıyı benimsemek ve görünür olması için somutlaştırmak zorundadır. Çünkü insanın isteği ve amacı görebilen olabilmektir. İnsanı ancak acı, gerçeğin karşısında duyarlı kılar. Sanatın görevini de gözlerin açılmasını sağlayabilmek olarak belirler. Sanatçıyı da bütün varlığıyla nesnelere, dünyaya ve içinde yaşadığı zamana ilişkin deneyimini diğer insana iletmekle yükümlü olarak görür.¹¹⁵ Bu görüşlerinin Heidegger'in dilin sadece bir anlaşma aracı olmadığı, gerçek bir dünya ve varlığın evi olduğu yönündeki görüşleri¹¹⁶ ile benzeşirken iletişim aracı olan dilin dağılmış parçaları ile yeni bir dil ve böylelikle yeni ve dil oyunu kurallarına bağlı¹¹⁷ bir dünya kurulmasını söyleyen Wittgenstein'in görüşleriyle de örtüşmektedir.¹¹⁸ Ludwig Wittgenstein'in dil oyunlarının içerisinde de yer alan bu yeni dil düşüncesi¹¹⁹ Bachmann'ın filozoftan etkileniminin yansıması olarak şiirlerinde kendisini dilsel unsurlarla belli eder. Şiirlerinde dilin sınırları içerisinde bir anlam dünyası tasarlamaya gayret ettiği gözlenen Bachmann'ın bu düşüncesindeki etkisini "...benim için en önemlisi, felsefenin sorunları ile dil sorunları arasında bağlantı kurmuş olan filozof Ludwig Wittgenstein'in yapıtlarıyla düşünce düzeyinde gerçekleşen karşılaşmamdır."¹²⁰ ifadeleriyle dile getirmesi dikkate alınmalıdır.

Dil üzerine incelediğimiz tüm bu görüş ve tespitler üzerinden her üç felsefecinin (bu çalışmadaki bilgiler ve eğitim geçmişi ile Ingeborg Bachmann'ın felsefeci olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır) bu makalenin araştırma nesnesi olan şiir türüne bakış açıları da şairin yönelimleri konusunda fikir verir niteliktedir. Heidegger'e göre şiir, dilde kullanılan örgüyü tamamlar. Sanatın özünün şiir olduğunu belirten Heidegger, şiiri hakikatin yapıta kondurulması olarak tanımlar.¹²¹ Ona göre insan, şiirsel kelimeler aracılığıyla düşünür.¹²² Varlığın deneyimlerini dil aracılığıyla kazandığının altını çizer.¹²³ Şiir, tıpkı sanat, düşünmek ve umut gibi insanı kurtarabilecek az sayıdaki şeyden biridir. Bu aşamada insan için istemek ve bilmek önemli duruma gelir çünkü özgürlüğü ancak bu aşamadan sonra tartışılabilir. Heidegger'e göre, var olan bir yeri mümkün kılan şey olarak gördüğü olanın açıklığa çıkması (Offenheit des Seinden) ancak dilin o varlığı adlandırması¹²⁴ ile

¹¹³ Fehervary, "Ingeborg Bachmann: Hayatta Kalmamıza İzin Verin", 11.

¹¹⁴ Dilek Arlı Çil, "Wittgenstein'in Birinci Dönem Düşüncelerindeki Resim Kuramı ve Anlamla İlgili Sorunlar", *Kilikya Felsefe Dergisi* 2 (2019): 102-115.

¹¹⁵ Bachmann, "İnsanoğlu Gerçeği Taşıyabilecek Güçtedir", 14-15.

¹¹⁶ Heidegger, *On The Way to Language*, 60-63, 88, 135, 144.

¹¹⁷ Wittgenstein, *Über Gewißheit*, 34.

¹¹⁸ Sancar, "Yeni Bir Dil Olmadan Yeni Bir Dünya Yaratılmaz", 36-38.

¹¹⁹ Wittgenstein, *Über Gewißheit*, 134, 134-135.

¹²⁰ Bachmann, *Bu Tufandan Sonra*, 104.

¹²¹ Heidegger, *Poetry, Language, Thought*, 74-75.

¹²² Heidegger, *On The Way to Language*, 70.

¹²³ Walter Biemel, "Heidegger'de Şiir ve Dil", *Doğu Batı Yayınları Felsefe* 51 (2010): 197.

¹²⁴ Heidegger, *Poetry, Language, Thought*, 199.

mümkündür. Hakikate tanıklık etmenin tek yolu budur.¹²⁵ Düşünme bunların hepsi gerçekleşirse mümkün olur.¹²⁶ Hem Heidegger hem de Wittgenstein'a göre dil olmadan, anlamlandırma olmadan düşünme olmaz.¹²⁷ Heidegger varlığın olma şartını da dile bağlar. Şiir önemlidir çünkü "söyleyiş" (sagen) vardır. Bir varlığı ilk kez adlandırma onun açılmasını anlamlandırılmasını sağlar.¹²⁸

Sonuç

Ingeborg Bachmann'ın gerek eğitim süreci gerekse öznel eğilimleri nedeniyle edebi yönünün oluşumunda felsefenin önemli bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Ludwig Wittgenstein'ın dil teorisi ve felsefesi üzerine inşa ettiğini söylediği kendi dil anlayışı aracılığıyla bu etkilenimi düşünce dünyasında, edebi ve entelektüel kişiliğinde de göstermektedir. Dilin, dış dünyanın alımlanmasındaki yeri, dil ve düşünce arasındaki ilişki, dilin zihin sınırlarına dolayısıyla da bilme ve bilgi durumlarına etkisini içselleştirmiştir. Bunları şiirlerindeki izleklerden gözlemlemek mümkündür. Dile atfettiği güç, kurtarıcılık, yeni bir dünya kurgusundaki rolü, insanın kendisini ve dış dünyayı inşa etmesindeki etkisi gibi şiirlerine yansıyan düşünceler Bachmann'ın, Wittgenstein'ın felsefesine yöneliminin göstergeleri olarak değerlendirilmiştir. Ludwig Wittgenstein'ın, dünyanın sınırlarının sadece dilin sınırları çerçevesinde çizilebileceği, bu sınırların dışında kalan ne varsa anlamsız olacağı yönündeki görüşünün Bachmann'ın şiirlerinde, kendi varlığını dil ile ortaya koyma çabası aracılığıyla görünür kılındığı kanaatine varılmıştır.

Bachmann'ın, Martin Heidegger felsefesinin, şiirlerindeki etkisi; *varoluş, varolanlar, varlık, insan, kaygı, iç sıkıntısı, dünyadan kurtulma, zaman, geçicilik, ölüm ve modernleşen dünya ile varlık çatışması* gibi kavramlar üzerinden gözlemlenmiştir. Heidegger'in dil ve şiir üzerine olan yüceltme düşünceleri dikkate alındığında Bachmann'ın yönelimleri daha belirginleşmektedir. Edebi üslubunun özneliğini ve dile hâkimiyetini de kullanarak inşa ettiği şiirlerinde insanın varlık olarak kendisini tamamlamasının şartını diğer varolanlar ve nesnelere ilişkisine ve dünyadaki iç sıkıntısına dayandırır. Tüm bu görüşler, şiirlerinde gözlemlenmiş ve birer yönelim göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Bachmann'ın şiirlerinde Heidegger üzerine olan izlekler, Ludwig Wittgenstein üzerine olan yönelimlerinden farklı olarak sadece olumlama veya onaylama kabiliinde görünmemektedir. Bazı şiirlerinde, özellikle var oluş ve varlık ile ilgili ifadeleri Heidegger düşüncesinden etkilenilmiş gibi görünse de çoğunlukla *bilinç ve erk, toplum* odaklı yargılarda farklılık hatta *zıtlık* göstermektedir. Bu zıtlıklardan bazıları birer reddiye minvalinde değerlendirilebilir. Ancak bu ekseninde bir tartışma bu makalenin çerçevesi dışındadır ve yapılmamıştır.

Edebiyat dünyası ile felsefe alanı arasındaki ilişkinin, yazarların eğilimlerinin araştırılması ve eserlerde izlerinin sürülmesi yöntemleriyle ele alınabileceği görülmüştür. Böylelikle, dil ve düşünce arasındaki ilgi ve ilişkinin özellikli yanını ortaya koymak adına önem atfetmektedir. Bu makale özelinde denebilir ki; Bachmann, edebi kişiliği ile öznel bir edebiyatçı ise de, yaşantıları, düşünsel ve ideolojik eğilimleri ile deneyim dünyasının etkilerinden dolayı Martin Heidegger ve Ludwig Wittgenstein felsefelerinden etkilenmiş ve bunların izlerini bazı şiirlerinde bilinçli bilinçsiz ortaya koymuştur. Bu felsefi izlekler, edebiyat biliminin inceleme yöntemleri-

¹²⁵ Şule Gece Çelikkın, "Heidegger'de Dil ve Sanatın Yaratıcı Şiirselliği", *Felsefi Düşün-Akademik Felsefe Dergisi* 8 (2017): 517.

¹²⁶ Zeynep Direk, "Heidegger'in Sanat Anlayışı", *Cogito* 64 (2010): 118.

¹²⁷ Wittgenstein, *Über Gewißheit*, 24-25-92-148.

¹²⁸ Direk, "Heidegger'in Sanat Anlayışı", 123.

yle gözlemlenme kabiliyetine sahiptir. Birçok dünya diline çevrilmiş olan Ingeborg Bachmann'ın şiirleri edebi ölçütler dışında, felsefi bilginin yayılımına katkı sunması bağlamında da gezgin ve çok dil bilen birer filozof veya felsefe öğrencisi gibi değerli görülmelidir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Ümit. “‘Her Şey’ ve Ingeborg Bachmann”. *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı 39* (2003): 29-31.
- Altuğ, Taylan. *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Aşar, Haluk. “Heidegger ve Sartre Felsefesinde ‘Kaygı’ ve ‘Bulantı’ Kavramlarının Analizi”. *FLSF-Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi 17* (2014): 85-99.
- Aytaç, Gürsel. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Aytaç, Gürsel. *Genel Edebiyat Bilimi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Bachmann, Ingeborg. *Toplu Şiirler*, çev. Ahmet Cemal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Bachmann, Ingeborg. “İnsanoğlu Gerçeği Taşıyabilecek Güçtedir”. *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı 39* (2003): 15-20.
- Bachmann, Ingeborg. *Bu Tufandan Sonra*, çev. Ahmet Cemal. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Bachmann, Ingeborg. “Wir müssen wahre Sätze finden”. in *Gespräche und Interviews*, ed. Koschel & Weidebaum, 9-14. München: Piper & Co Verlag, 1983.
- Baki, Hayati. “Şair ve Hakikat/19”. *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı 39* (2003): 3-10.
- Biemel, Walter. “Heidegger’de Şiir ve Dil”. *Doğu Batı Yayınları Felsefe 51* (2010): 182-212.
- Bubner, Rüdiger. *Modern Alman Felsefesi*, çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 2014.
- Çamlıbel, Aysel ve Yavuz Kılıç. “Heidegger’in Bergson’un Zaman Görüşüne Yönelik Eleştirisi Üzerine Bir Eleştiri”. *FLSF-Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi 29* (2020): 259-276.
- Çil, Dilek Arlı. “Wittgenstein’in Birinci Dönem Düşüncelerindeki Resim Kuramı ve Anlamla İlgili Sorunlar”. *Kilikya Felsefe Dergisi 2* (2019): 102-115.
- Direk, Zeynep. “Heidegger’in Sanat Anlayışı”. *Cogito 64* (2010): 106-123.
- Eberhardt J. ve M. Schmaus vd., “Bachmann und die Philosophie”. in *Bachmann-Handbuch Leben, Werk, Wirkung*, ed. Monika Albrecht & Dirk Götsche, 212-222. Berlin, Heidelberg: Springer Verlag, 2013.
- Ejder, Özge. “Heidegger Düşüncesinde Sıkıntı Kavramı Üzerinden Modernite Eleştirisi”. *Cogito 64* (2010): 235-246.
- Erşahin Karakaş, Sevim. “Heidegger Düşüncesinde Teknikleşmiş Hayvan Olarak Modern İnsan”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi 13* (2020): 131-142.
- Fehervary, Helen. “Ingeborg Bachmann: Hayatta Kalmamıza İzin Verin”, çev. Görgü M.- Görgü A.T. *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı 39* (2003): 11-14.
- Gece Çelikkan, Şule. “Heidegger’de Dil ve Sanatın Yaratıcı Şiirselliği”. *Felsefi Düşün-Akademik Felsefe Dergisi 8* (2017): 516-527.
- Heidegger, Martin. “Tanrılığın Menşei”, çev. Kaan H. Ökten. *Cogito 64* (2010): 8-16.
- Heidegger, Martin. *Tekniğe Yönelik Soru*. çev. Doğan Özlem. İstanbul: AFA Felsefe Yazıları Ansiklopedisi, 1997.
- Heidegger, Martin. *On The Way to Language*, çev. Peter D. Hertz. New York: Harper & Row 1982.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Heidegger, Martin. *Poetry, Language, Thought*, çev. Albert Hofstadter. New York: Harper & Row, 1975.
- İyi, Sevgi. “Heidegger’de ‘Logos’un Yeri””. *Cogito 64* (2010): 124-132.
- Kıziler Emer, Funda. “Hertha Kräfftner’in ‘Başkentte’ ve Ingeborg Bachmann’ın ‘Köpek Havlamaları’ adlı Öykülerinde (Post)Modern Dünyada Özyabancılaşım ve Anne-Oğul Yabancılaşması”. *The Journal of Academic Social Science Studies 70* (2018): 163-181.
- Mahrtdt, Helgard. “Denken und Schreiben ‘Ansiedlungsversuche’ in der Welt. Ingeborg Bachmann und Hannah Arendt”. in *Ingeborg Bachmann Weiter Lesen und Weiter Schreiben*, ed. Neva Slibar, 38-56. Ljubljana: Slowenische Germanistische Studien, 2010.
- Meriç, Cemil. *Kırk Ambar, Rümuz-ul Edep*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.
- Ökten, Kaan H. “Giriş’e Giriş: Varlık ve Zaman’ın ‘Giriş’ Kısmı Hakkında Notlar”. *Cogito 64* (2010): 89-105.
- Öymen, Örsan K. “Heidegger Üzerine Düşünceler”. *Felsefi Düşün-Akademik Felsefe Dergisi 8* (2017): 407-422.
- Pöggeler, O ve B. Allemann. *Heidegger Üzerine İki Yazı*, çev. Doğan Özlem. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2006.
- Sancar, Mithat. “Yeni Bir Dil Olmadan Yeni Bir Dünya Yaratılamaz”. *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı 39* (2003): 36-38.

- Saydam, Oktay. "Savaş Sonrası'nın Bir Yazıncısı Olarak Ingeborg Bachmann". *Kül Dergisi Güncel Edebiyat ve Sanat Seçkisi-Ingeborg Bachmann Özel Sayısı 39* (2003): 42-43.
- Soykan, Ömer Naci. *Felsefe ve Dil-Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: MTV Yayınları, 2006.
- Weischedel, Wilhelm. *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev. Sedat Umran. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Winterauer, Ursula. "Wittgenstein's Einfluss auf Bachmanns Schreibweise. Eine Analyse anhand des Romans Malina". Yüksek Lisans Tezi, Universität Wien, 2013.
- Wittgenstein, Ludwig. *Über Gewißheit*. Sinzheim: Bibliothek Suhrkamp, 2018.
- Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.